

אחדות

XXXIII. ÉVFOLYAM, 166. SZÁM • 2023. MÁJUS • 500 Ft
5783. UJÁR • אייר תשפ"ג • ב"ה

egység

ירחון יהדות הונגריה

MAGYAR ZSIDÓK LAPJA • EGYSÉGES MAGYARORSZÁGI IZRAELITA HITKÖZSÉG

Királyok zsidói és a zsidók királyai

Mik voltak a koronázás zsidó aspektusai?

„Mi történik, ha a mesebeli rémek lábra kapnak?”

Recenzió *A sorsod nem áldás* című könyvről

MÁR CSAK AZ VAN, AMI NINCS

Interjú Papp Richárd kulturális antropológussal

KEDVES OLVASÓ!

Amikor pár hete Suhajda Szilárd hegymászó eltűnt, én is, akár csak nagyjából mindenki, akinek internetkapcsolata van Magyarországon, elolvastam a híreket. Azonban, mivel sávuot ünnepére készültünk, nem volt időm különösebben elmélyedni a témában. És egyébként is. Kéves dolog áll távolabb tőlem, mint oxigén nélkül fölmászni a Himalájára. „...hegyvidéknek ott a szennyes! Idegnyugtató felhőjáték a gőz...” – mondhatnám kissé cinikus önkritikával. Mindenesetre legközelebb akkor gondoltam Suhajda Szilárdra és a Csomolungmára, amikor a két-napos ünnep után a telefonomat visszakapcsolva már a haláláról szóltak a hírek. Egy ember halála mindenképp tragédia és szeretteinek fájdalmas veszteség. Mi azonban itt most elkanyarodunk Suhajda Szilárdtól és a gyászoló családjától, halálának erkölcsi tanulságát nem én fogom levonni, meghagyom a fotelhuzároknak ezt a lehetőséget.

Az történet ugyanis, hogy nem hagyott nyugodni a kérdés, és elkezdtem keresgélni az interneten, mit mondhat a zsidóság a világ legmagasabb pontjának megmászásáról. Természetesen háláchá (ahogy áldás) mindenre van, de én találtam egy érdekesebb cikket arról, hogy hogyan került egy tóratekeres a Himalája népszerű túraútvonalára, az Annapurna-körút egy állomásához. Ez a történet is egy halott hegymászóval kezdődik...

George (Gur) Abboudi, a Nagy-Britanniában született izraeli fiú 22 évesen vágott neki a Annapurna körtúrnak. Nem egyedülként, izraeli fiatalok ezrei másszák végig ezeket az útvonalakat évről évre. Többségük útba ejti a katmandui Chábád-központot, hogy akklimatizálódjon, barátok között legyen és megpihenjen a nagy út előtt vagy után. Így tett George is, ám soha nem tért ide vissza. Kétségbeesett szülei az itt szolgálatot teljesítő Lifshitz házaspár segítségét kérték fiuk előkerítéséhez, ám ők minden erőfeszítésük ellenére már csak a tragikus hírt vihették meg nekik: George útközben meghalt, és a helyiek, saját szokásaiknak megfelelően, elhamvasztották.

A család fájdalma végtelen volt, ám szerettek volna tenni valamit a gyermekük emlékére, így egy Tórárt adományoztak a katmandui Chábád-központnak. Ez volt az utolsó lökés ahhoz, hogy a Lifshitz házaspár megvalósítsa régi álmát: egy „mellék” Chábád-központot létesítsen az Annapurna vonalán. Mikor elkészült, „Gur-tóráját” a 3519 méterre fekvő Manang településre vitték (először motoron, aztán számárháton utazott, végül egy hosszú kapaszkodón cipelték), és azóta is ott használják.

Mi a tanulság? Talán az, hogy a legiszonyúbb fájdalomból is születet valami, ami szentebbé teszi a világunkat.

Steiner Zsófia
főszerkesztő

Előfizetés:
www.fizetes.zsido.com

Újságunk korábbi lapszámait a
www.zsido.com/egység
oldalon találja meg elektronikus formában.

További információért hívja
a **06 1 268 0183**-as telefonszámot.

SMÚZ

- 2 A Himalája tórája
Steiner Zsófia főszerkesztő
- 4 Hírek

A REBBE SZAVA

- 5 A béke ösvényén járva

HOHMECOLÓ

- 6 Károly király koronázása zsidó szemmel
Steiner Zsófia
- 9 Királyság a zsidóságban
Chana Deutsch
- 11 Vajon milyen királyunk lesz a (remélhetőleg az egészen közeli) jövőben?
Naftali Deutsch

JIDDISKÁJT

- 12 A nagy Coca-Cola titok: hogy lett kóser a világ első számú üdítőitala? 5. rész
Egymásnak feszülő indulatok kóser-e a Coca-Cola?
Korabeli levélváltások a kóser-sági engedélyről
Oberlander Báruch
- 16 Háláchák a levegőben
Mire kell figyelni repüléskor?
Oberlander Báruch

JUDAPEST ANNO

- 19 Pest filantróp építészé
Lovag Wechseltmann Ignác életéből 2. rész
Cseh Viktor

KILE

- 23 Pajzs és nyíl: az öröm a veszélyben sem maradhat el!
Steiner Zsófia
- 24 Már csak az van, ami nincs
Interjú PAPP RICHÁRD kulturális antropológussal
Juhász Vali
- 28 MegaChallah Bake – képriport

MISPÓHE

- 29 Chálá, chále, bárhesz: fókuszban a fonott szombati kalács
Dénes Anna

ÉCESZGÉBER

- 32 Túlélők erdeje
Gondolatok A sorsod nem áldás című könyvről
Steiner Zsófia

MISPÓHE

- 34 Az egy napig tartó királyság
Dénes Anna

BORÍTÓ

III. Károly és Kamilla királyné

egység MAGAZIN

Kiadja a Chábád Lubavits –
Zsidó Nevelési és Oktatási Alapítvány
Achdut magazine is published
by Chabad-Lubavitch
The Jewish Heritage Center of Hungary

1052 Budapest, Károly krt. 20.
Telefon/fax: (+36-1) 268-0183
E-mail: egyseg@zsido.com
Internet: www.zsido.com

FELELŐS KIADÓ:
Oberlander Báruch rabbi
FŐSZERKESZTŐ: Steiner Zsófia
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES:
Cseh Viktor

ROVATVEZETŐK:
Dénes Anna, Cseh Viktor

OLVASÓSZERKESZTŐ: Molnár Zsófia
TERVEZŐ-SZERKESZTŐ: Juhász Valéria

ISSN 1217-3223 (nyomtatott)
ISSN 1588-0346 (on-line)

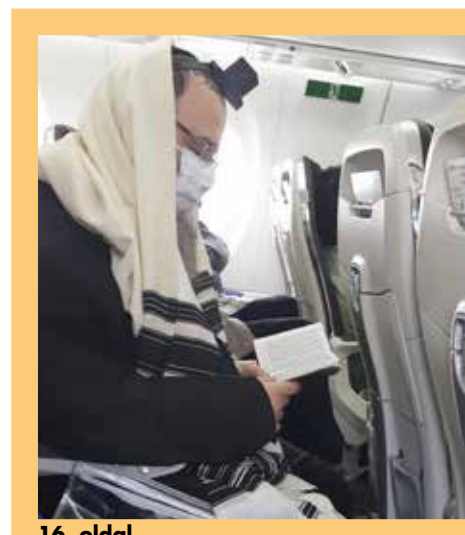
A kiadvány szent szövegek részleteit és magyarázatait tartalmazza.
Kérjük, ne dobja el!

6. oldal

Károly király koronázása

„Szerencsések vagyunk – olyan királyunk van, aki mindent megtesz annak érdekében, hogy befogadja és üdvözölje a zsidó népet.”

16. oldal

Háláchák a levegőben

„Imádkozás szempontjából a legelőnyösebb, ha a folyosó mellett ülünk, így kényelmesen fel tudunk állni az állva mondandó imáknál, nem zavarjuk a szomszédainkat és könnyen el tudjuk engedni a 'forgalmat' szükség esetén.”

24. oldal

Már csak az van, ami nincs

„Leginkább a kiáltó csend, ami a mai napig rombolja a magyar társadalmat. Az európai és a magyar identitást is érdemes újragondolni.”

Külgyminiszteri látogatás: Eli Cohen Budapesten járt

Hivatalos látogatásra érkezett Magyarországra *Eli Cohen*, izraeli külügyminiszter. Május 31-én *Szijjártó Péter* magyar külügyminiszterrel és *Novák Katalin* köztársasági elnökkel tartott egyeztetéseit megelőzően elsőként az Óbudai Zsinagógába látogatott el, ahol négyszemközt beszélgetett *Köves Slomó* rabbival a magyarországi zsidóságot érintő aktuális kérdésekről.

A külügyminiszter a találkozó során elmondta, hogy Magyarország az Európai Unióban Izrael egyik legszorosabb szövetségese és kiemelte a két ország között fennálló kiváló diplomáciai és gazdasági kapcsolatokat is.

Eli Cohen európai útja során megállt Magyarországon, Ausztriában, Horvátországban és Szlovákiában is. A külügyminiszter korábban úgy fogalmazott, hogy közép-európai útja „megerősíti stratégiai együttműködésünket barátainkkal, és lehetőséget teremt Izrael számára diplomáciai és gazdasági érdekeinek előmozdítására a kontinensen”.

Kockás füzetbe írt holokauszt-memoár került elő Szombathelyen

A Savaria Múzeum gyűjteménye nemrégiben páratlan dokumentummal gyarapodott: megvásárolták a szombathelyi születésű *Blau Márta* kéziratos Soá memoárját.

A 63 oldalas kitévő, kockás füzetbe kézzel írt visszaemlékezés 1944. július 4-től idézi fel a történeteket, tárgyalja a deportálást megelőző helyi eseményeket, az Auschwitz-Birkenauban átélt szörnyűségeket, valamint az Allendorf-Münchmühle munkatáborban töltött időszakot és az 1945-ös szombathelyi visszatérést.

Mint kiemelték, publikálatlan kéziratról van szó, és meglehetősen ritka, hogy csaknem 80 évvel a holokauszt után egy ismeretlen, személyes forrásra bukkanjanak a kutatók. Különösen értékes teszi a szombathelyiek számára, hogy a különleges dokumentum annak a városnak a múzeumi közgyűjteményébe kerülhetett, ahol írója élt. Leltározását követően kezdetét veszi a dokumentum feldolgozása – tették hozzá a közleményben.

Együtt ünnepelték Izraelt a magyar zsidó szervezetek

Közösen ünnepelték a magyar zsidó szervezetek Izrael megalapításának 75. évfordulóját és a Jeruzsálem-napot a budapesti Szent István parkban május 21-én. A MERKAZ – Héber és Izraeli Kulturális Központ rendezvényén az EMIH is részt vett, különböző standokat állítottak szervezeteiknek.

Az eseményen többek között *Glitsenstein Sámuel* a közeli Zsilip Központ rabbija is köszöntötte a résztvevőket. „Izrael zászlóját nem véletlenül Dávid-csillag ékesíti, ugyanis a zsidóság szerint három dolgra van szükség a zsidóság létezéséhez: a zsidó népre, Izraelre és nem utolsósorban a Tórára. Így minden zsidó bárhol is éljen a világon, kapcsolódik ehhez a hármashoz” – mondta a rabbi és kiemelte: „A célunk Magyarországon, hogy minden zsidó büszke legyen zsidóságára, hogy ne féljen senki felvállalni származását és senkinek ne okozzon problémát megjelenni egy zsidó rendezvényen”.

38 millió dollárt ér a legrégebbi héber Biblia

Egy 1100 éves héber Biblia lett a valaha eladott legdrágább könyv. Május 17-én, egy alig hatperces árverésen, 38,1 millió dollárért kelt a New York-i Sotheby's-ben.

A Codex Sassoon néven ismert darab megvásárlója a tel-avivi ANU – A zsidó nép múzeuma (korábban Zsidó Diaszpóra Múzeuma) nevében egy amerikai adománygyűjtő csoport volt. A vásárláshoz szükséges forrásokat *Alfred Moses*, az USA korábbi romániai nagykövete és családja biztosította.

„A héber Biblia a történelem legnagyobb hatású könyve, és a nyugati civilizáció alapja. Örömmre szolgál, hogy a kódex a zsidó nép birtokába került” – nyilatkozta Alfred Moses.

A báránybőrre írt kódex a Tánách legrégebbi, csaknem teljes másolata a világon. Terjedelme 792 oldal és a Biblia mind a 24 könyvét tartalmazza, nyolc oldal híján. Az eladó, *Jacqui Safra* svájci üzletember és gyűjtő 1989 óta birtokolta a kötetet.

A BÉKE ÖSVÉNYÉN JÁRVA

Isten kegyelméből
5725. tévét 19. [1964. december 24.]
Brooklyn, N.Y.

Üdvözet és áldás!

A harmonikus kapcsolatok fontosságát és szükségességét számos szent forrásunk taglalja. Ez különös hangsúlyt kap egy olyan parancsolat esetén, melyet emberek egy csoportja teljesít, hiszen a Tóráról ez áll: „Útjai a kellemesség útja és minden ösvénye béke”.

Ha ez minden időben és mindenhol igaz, még inkább igaz egy olyan helyen és olyan időben, amikor kevés a Tóra szerint élő ember. Mert egy ilyen helyen és időben minden Tórát tartó és parancsolatokat teljesítő emberre sokkal nagyobb felelősség hárul, hiszen ők a Tóra tartóoszlopai és példaképként állnak mások előtt.

Ezért írom Önöknek ezt a levelet, melyet olyanokhoz is eljuttatok, akik Önökkel együtt dolgoznak a Tóra és a parancsolatok terjesztésén. Tudomásom van arról, hogy mindegyikük tevékeny részt vállal e feladatból, ám sokkal eredményesebbek lehetnének, ha egymással összefogva, jó barátságban dolgoznának együtt, összehangolva tevékenységeiket. Elismerem, hogy amikor emberek egy csoportja dolgozik együtt, akkor időnként előfordulhatnak nézeteltérések. Ebben nincs semmi különös, hiszen a Misna bölcsői is így tanították: „Az embereknek éppúgy különbözik a gondolkodása, mint az arkifejezése”. Ezzel együtt mindig van lehetőség a problémák megvitatására és barátságos rendezésére, különösen akkor, ha egyébként azonos eszmék vezérlik őket és azonos célok elérésére töreksenek. Ezeket a közös eszméket és célokat összehangolt és koncentrált erőfeszítések segítségével lehet megvalósítani.

Innen, távolról nézve nehéz lenne véleményt alkotnom az ügy részleteiről, de szükség sincs rá, mert a részletek és a körülmények gyakran megváltoznak. A cél azonban változatlan marad és ha azt tekintjük, hogy milyen életbevágóan fontos Isten áldása mindezekhez a tevékenységekhez, akkor érdemes fejben tartani, hogy „a béke az az edény, mely Isten áldását tartalmazza”. Meggyőződésem, hogy mindannyian őszintén vallják ezt a gondolatot. Bizonyára megtalálják a módját, hogy maximalizálják az erőforrásaikat és hatékonyságukat, s eközben mindegyikük a lehető legteljesebb mértékben érvényesíteni tudja a saját tehetségét a maga szakterületén, ahogy képesek lesznek az együttműködésre is, amennyiben arra lesz szükség. Amint már említettem, az ügy részleteinek megol-

dását és a közös munka megvalósítását Önökre hagyom. A legfontosabb dolog a megfelelő hozzáállás, nemhiába kaptuk az ígéretet: „Aki egy kicsit is megszenteli magát ezen a világon, azt nagy mértékben megszentelik fentől”. Ha elkötelezik magukat arra, hogy ennek megfelelően járnak el, akkor azonnal új lehetőségek nyílnak meg Önök előtt, és meglátják, hogy milyen könnyen tudnak eredményt elérni.

Örömmel venném, ha fentiek ügyében jó hírekkel szolgálhatnak.

A REBBE TALÁLKOZÓJA KÉT IZRAELI FŐRABBIVAL

Imádkozom Önökért, különös tekintettel a közelgő tévét hó 24-re, mely az Álder Rebbe halálozási évfordulója. Közismert és a Likuté Tórában megjelent Hécholcu esszében is hangsúlyosan megjelenik, hogy ő is kiemelt fontosságot tulajdonított a barátságnak, az együttműködésnek és a békének.

Áldással,

M. Schwartz

Károly király koronázása ZSIDÓ SZEMMEL

STEINER ZSÓFIA írása

Talán nem is volt izgalmasabb téma májusban a Brit Nemzetközösségben, mint III. Károly koronázási ünnepsége, ami nem csoda, ha figyelembe vesszük, hogy több mint 70 éve élt át a birodalom ilyen eseményt utoljára. A koronázás természetesen a zsidó alattvalókat is lázba hozta – különösen, mert számos zsidó vonatkozású érdekessége is volt a ceremóniának.

Koronázás rossz időzítéssel

Az évtized eseményeként számontartott koronázás időzítése nem volt éppen ideális a zsidó közösségnek, ahogy arra maga az uralkodó is rámutatott, amikor a koronázás előtti teadélutánon Yossi Jacobs rabbinak, a Birminghami Zsidó Közösség vezetőjének tréfásan azt mondta: a palota rossz napot választott a beiktatására. Utoljára egyébként 1902-ben esett szombati napra a koronázás Nagy-Britanniában, ekkor VII. Eduárdot iktatták be.

Jacobs rabbi Károly király megjegyzésére válaszul biztosította az uralkodót, hogy ő és közössége imádkozni fognak érte a 166 éves zsinagógájukban – ezt egyébként meg is tették, és egy különleges „Koronázási kidussal” koronázták meg a napot. Jacobs rabbi feleségével vett részt a fogadáson. Rachel Jacobs rebecen később a *chabad.org*-nak nyilatkozva felhívta rá a figyelmet, hogy „Károly király volt az első a királyi családból,

aki részt vett egy főrabbi beiktatásán. Jelen volt, amikor Lord Jonathan Sacks rabbi beiktatta Mirvis főrabbit. Ő volt az első királyi személy, aki Izraelbe látogatott, és most erős támogatást nyújt a zsidó közösségnek. Ezt mindannyian érezzük és értékeljük.”

Imák és áldások a királyért

Ezen a már említett, május 3-án tartott kerti partin a lubavicsi Jacobs rabbi meg is áldotta a királyt sok erőt kívánva neki, hogy „bölcsebben uralkodjon az ország fölött, olyan királyi méltósággal, amelyet édesanyja mint minden vallás védelmezője, csodálatos példájával elé állított. Legyen ereje, kitartása és bölcsessége ahhoz, hogy inspirálja a nagyvilágot, ami hatalmas vezetői képességeket igényel.”

Az imát, melyet Ausztráliától Kanadáig a Brit Nemzetközösség zsinagógáiban elmondtak ezen a szombaton, Sir Ephraim Mirvis főrabbi írta. Smuel Feldman melbourni rabbi így

fogalmazott a fohászáról: „Imádkoztunk, hogy az Örökkévaló, a Királyok Királya adjon sok sikert Károly királynak mindahhoz a jóhoz, amit az évek során a Nemzetközösség szolgálatában tett, és hogy folytassa ezt sok éven keresztül, jó egészségben, sikerben és boldogságban.”

A főrabbi részvétele a koronázáson

Sir Ephraim Mirvis, a Brit Nemzetközösség főrabbija személyesen is részt vett a koronázáson – és hogy ne kelljen messziről gyalogolnia, Károly király személyes vendégeként egy közeli palotában töltötte a sábeszt feleségével együtt. Az új uralkodó egyébként már korábban is tanújelét adta, milyen alapos ismerője a zsidóságnak. A királynő halála után tartott megemlékezésen – amelyet péntek délután tartottak vallási vezetők részvételével – maga figyelmeztette Mirvis főrabbit, hogy indulnia kéne a hamarosan beköszön-

tő sábeszre való tekintettel. Amikor pedig a főrabbi bevallotta neki, hogy azért késlekedett, mert a protokoll szerint senki nem hagyhatja el a termet az uralkodó előtt, a király kifejezetten utasította a távozásra.

Természetesen a koronázáson való részvétel – mind a sábesz, mind a nem-zsidó templomba való belépés – számos kérdést felvetett. Ezekről még az ünnepség előtt a Times of Israelnek nyilatkozott a főrabbi: „A templomba való belépés tekintetében egyértelmű és régóta érvényes szabályt követünk: ha a főrabbi meghívást, felszólítást vagy parancsot kap a királyi házból, teljesíti azt. Az uralkodótól érkező meghívókban egyébként gyakran így fogalmaznak: 'Öfelsége megparancsolja', s ennek a visszautasítása gyűlöletet szülhetne a zsidók irányában. Ilyen esetekben tehát úgy tartjuk helyénvalónak, hogy a főrabbi belépjen a templomba. Én magam is részt vettem már több templomi szertartáson”.

A szombati törvényekkel ütköző körülményekről így nyilatkozott: „Még ha gyalog megy is valaki a ceremóniára, akkor sem a szombat-hoz illő környezetben találja magát a zene és az egyéb történések miatt.

Ezzel együtt mégis a részvétel mellett döntöttünk. Ilyen esetekben nem egyedül hozok döntést, hanem a bét din, a vallási bíróság tagjaival együtt, és igen nagy körültekintéssel vizsgáljuk meg a kérdést. Károly király egyébként a zsidó nép igazi barátja, és fontos számára, hogy minden hit követője szabadon gyakorolhassa vallása előírásait. Erről személyes tapasztalataim vannak, hiszen jó barátságot ápolok vele, és többször beszélgettünk a királyi házban. Ennek az őszinte törekvésnek a jele az is, hogy meghívott a feleségemmel együtt, hogy a Szent János palotában töltsük a szombatot, ahol kóser étkezést is biztosítanak a számunkra és minden egyéb apró részletre odafigyelnek. Az ünnepi menüből a koronázási csirke nevű fogást választottuk. Ezt a krémes szósszal és curryporral készült ételt szolgálták fel 1953-ban is II. Erzsébet megkoronázásakor.”

Ugyancsak gyalogosan érkezett a koronázásra Jicchák Herzog, Izrael Állam elnöke is, hogy nyilvánosan megtisztelje ezzel a szombatot – és Mirvis rabbihoz hasonlóan kóser étkezést is biztosítottak számára. (Herzog számára azért is különleges volt a részvétel, mivel felmenői kö-

zött Nagy-Britannia különböző részein szolgáló rabbik is voltak. A koronázást követő ünnepségen – ahol Károly király méltatta Herzog erőfeszítéseit az izraeli egység megteremtéséért – Michal Herzog, az izraeli first lady megemlítette, hogy az uralkodó gyerekkori hegedűtanára, Naomi, családja közeli jóbarátja. „Naomi csodálatos tanár volt” – jegyezte meg a király.)

Más vallások képvisellete a ceremónián

Mirvis rabbi különösen jelentőségteljesnek találta, hogy most először nemcsak az anglikán egyház vezetői, de más vallások képviselői is szerepet kaptak a ceremóniában, mégpedig kétszer is. Először történelmi jelentőségű koronázási ékszereket a Lordok házának különböző vallású képviselői (zsidó, a muszlim, a hindu és a szikh) vitték a király elé, aki megérintette a tárgyakat. A zsidóságot Gillian Merron bárónő képviselte, ő a királyi palástot vitte. A koronázás végén a király és a királyné vezetésével, nyolc felekezet vezetőjének kíséretében indult el a menet a székesegyházból. Erről előljáróban Mirvis rabbi elmondta:

JACOBS RABBI ÉS FELESÉGE A BUCKINGHAM PALOTÁNÁL

HOHMECOLÓ

„Sorban állunk, majd a király elhalad előttünk teljes koronázási díszben, fején egy XVI. századból származó koronával. Megáll velünk szemben, mi pedig megáldjuk őt egy olyan áldással, melynek szövege mindegyikünk számára elfogadható. Egyszerű, de nagy hatású szavakból áll, és kórusban mondjuk el az áldást. Ekkor nem használnak majd mikrofont, mert nem akarnak kellemetlen helyzetbe hozni engem [amiatt, hogy nem használhat elektromossá-

dó érdekessége is volt. Egyrészt maga a király és számos, magas rangú katonája a Kashket & Partners által varrott díszgyenyruhát viselte. Ez a zsidó család tulajdonában álló cég a brit fegyveres erők fő beszállítója. „Természetesen mindennapi üzlet is zajlik, de a koronázás nyilvánvalóan minden másnál fontosabb” – mondta az egyik tulajdonos, Cheryl Kashket a London Jewish Chronicle-nak. „Mindez nagyon izgalmas, és tisztában vagyunk vele, milyen szerencsés-

istentiszteletet, valamint ünnepeket a koronázás hetében. A brit ortodox zsinagógák uniója az Ádon olám ima új, gyermekkórusra írt változatának felvételét rendelte meg ebből az alkalomból, amit Károly királynak ajánlottak. A Shabbaton Kórus, amely gyakran készít felvételeket rádió- és televízió-műsorokhoz, új zenei változatot készített ahhoz az imához, amelyet a brit zsidó közösségek minden héten elmondanak a királyi családért.

EPHRAIM MIRVIS FŐRABBI

„Ez a koronázás nagyszerű alkalom, hogy megemlékezzünk arról, milyen szerencsések vagyunk – olyan királyunk van, aki mindent megtesz annak érdekében, hogy befogadja és üdvözölje a zsidó népet” – mondta a nagy eseményről a Hampstead Garden-i Chábád közösség vezetője, Bentzion Sudak rabbi a chabad.org-nak. Sudak rabbi arra is felhívta a figyelmet, milyen különleges jelentősége van annak, hogy Mirvis rabbi, aki az egész brit zsidóságot képviseli, a király személyes vendégeként a palotában tölti a sábeszt, hogy részt vehessen a koronázáson. „Gondoljunk csak arra, hogy az előző angol koronázások közül mennyi volt katasztrofális a zsidók számára. Például Oroszlánszívű Richárd 1189-es megkoronázása, amikor a csöcselék harminc zsidót gyilkolt meg.”

got szombaton – a szerk.]. Kiemelném, hogy erre maguktól gondoltak, mielőtt egyeztettek volna velünk” – mondta el Mirvis rabbi, aki ezen a szombaton a közeli Western Marble Arch zsinagóga hat órakor kezdődő szombati imáján vett részt. A Times of Israelnek azt is elárulta, milyen ajándékkal készültek a frissen beiktatott uralkodópár számára: „Valerie, a feleségem olyan süteményt süt, melyről tudjuk, hogy a király és a királyné is nagyon kedveli. Emellett átadunk egy tanúsítványt arról, hogy fát ültettünk a koronázás emlékére a hitközségünk erdejében. A király ugyanis meggyőződéses környezetvédő.”

sek vagyunk, hogy részesei lehetünk a történelemnek.”

Ivan Binstock, aki hosszú ideje áll a londoni zsidó közösségek élén, úgy vélte, a koronázási szertartás, amely magába foglalja az új király olajjal való felkenését, különleges pillanat lesz a zsidó hitközségek számára is, hiszen ez a szertartás visszavezethető az ókori zsidó királyokhoz. Ráadásul a ceremónián használt olaj a jeruzsálemi Olajfák hegyéről származik.

Ünnepségek Londontól a Kajmán-szigetekig

Bár voltak, akiket bántott, hogy a – Károly király szavaival élve – rosszul időzített szombati koronázás miatt kimaradtak abból, hogy élöben követhessék az eseményeket, a többség mégis a többi brit alattvalóhoz hasonlóan koronázási lázban égett. Számos zsinagóga tartott különleges

A Chábád mozgalom, melynek képviselői a világ legeludogottabb zugába is elviszik a zsidóságot, a Brit Nemzetközösség legezotikusabb pontjain is működtetnek zsinagógát. Így volt lehetséges, hogy más egyebek között még a Kajmán-szigeteken is elhangozhatott a Mirvis rabbi által a koronázásra írt ima. Pewzner rabbi és felesége különleges szombati ünnepeket szervezett ebből az alkalomból – ami már csak azért is emlékezetes volt, mert egy bár micvát is ünnepeltek aznap. „Különleges imákat mondtunk Károly király koronázásának tiszteletére” – mondta Pewzner rabbi a chabad.org-nak. „Imádkozunk, hogy Károly király uralkodása hosszú és sikeres legyen, és hogy a Jóisten irányítsa őt, hogy folytassa a világunk jobbá tételét, és közelebb vigyen bennünket a megváltás korszakához.”

Egyenruhák és a jeruzsálemi olaj

Magának a koronázásnak a fentiekben kívül két zsidósághoz kapcsoló-

SÁMUEL FELKENI DÁVIDOT – A DURA-EURÓPOSZ ÓKORI ZSINACÓGÁJÁNAK ÁBRÁZOLÁSA

Királyság a zsidóságban

CHANA DEUTSCH *írása*

Naponta számtalan alkalommal elmondjuk – imáinkban és áldásainkban –, hogy az Örökkévaló a világ Királya. Melech málché hámláchim, a királyok királyainak Királya. Ám az Izraelbe való bevonulás és a bírák olykor zavaros korszaka után a zsidók földi királyt akartak maguk fölé.

Az Örökkévaló megbízta Sámuel prófétát, hogy kenje fel Sault királynak. Ez annak rendje és módja szerint meg is történt, ám Saul érdemtelené vált a trón továbbadására, és Isten Dávidot szemelte ki Izrael második királyának. Izrael uralkodóinak sora kezdetben még leegyszerűsíthető Saul, Dávid és Slomó, vagyis Salamon hármására, vagyis a királyság létrehozására, Jeruzsálem fővárossá tételére és a Szentély felépítésére, ám a későbbi történet a két részre szakadt országgal, az északi Izrael és a déli Jehuda királyságával már rengeteg fordulatot és intrikát rejteget, melyeket most nem részletezünk. Csupán annyit említünk, hogy a zsidó királyság kora nem egyszerűen királyok sorozatának története. A zsidó királyoknak nemcsak állami, politikai, harcászati vagy gaz-

dasági kötelezettségeik vannak, hanem vallási feladatköröket is betöltenek és példaképként szolgálnak az egész nép számára. Amikor a király – és ez sajnos sokszor előfordult mindkét királyság történetében – a bálványimádás felé fordult, a nép is bálványokat kezdett imádni. Amikor istenhívó, a Tóra útjait járó uralkodója volt a népnek, akkor a zsidók is szívesebben tartották be a parancsolatokat. Cikkünkben annak járunk utána, hogy miféle törvények, szokások, micvák, tórai előírások vagy éppen tilalmak vonatkoznak a királyra.

A Tórában

Ha bemész az országba, melyet az Örökkévaló, a te Istened ad neked, és elfoglalod azt és laksz benne és azt mondod: Hadd tegyek fölém királyt, mint mind a népek, melyek körülöttem vannak; te-

hetsz magad fölé királyt; akit kiválaszt az Örökkévaló, a te Istened; testvéreid közül tégy magad fölé királyt, nem tehetsz magad fölé idegen férfit, aki nem testvéred... ne szerezzen magának sok lovat, és vissza ne vigye a népet Egyiptomba, azért, hogy szerezzen sok lovat; mert az Örökkévaló azt mondta nektek: Ne térjetez többé vissza ezen az úton. És ne vegyen magának sok nőt, hogy el ne térjen szíve; és ezüstöt, aranyat ne szerezzen magának nagyon sokat. És lesz, midőn majd ül királyi trónján, írja le magának a tannak másolatát egy könyvbe, abból, mely a levita papok előtt van. Legyen nála és olvassa azt életének mindennapjain át, hogy megtanulja félni az Örökkévalót, az ő Istenét, hogy megőrizze a tannak minden szavát és a törvényeket, hogy megtegye azokat. Hogy föl ne emelkedjék szíve az ő testvérei fölé és hogy el ne térjen a parancsolattól jobbra vagy

Tudta-e? Hajvágás

A királyokkal kapcsolatban egy rendkívül érdekes törvényt ismer a háláchá, ez pedig az, hogy a királyoknak minden nap le kell vágni a haját. Jesájá próféta azt mondja (33:17): „a királyt az ő szépségében nézik majd szemeid”. Ahhoz, hogy a királyt nap mint nap egyformán tiszteletet ébresztőnek lássák az alattvalói, bölcseink szükségesnek tartották, hogy rendezett legyen a külseje, és ehhez az is hozzátartozott, hogy a haja mindig tökéletesre nyírt legyen.

balra, hogy hosszú ideig éljen királyságában, ő és fiai Izrael közepette. (5Mózes 17:14-20.)

„Tehetsz magad fölé királyt; akit kiválaszt az Örökkévaló” – Felkenés

A Tórában az ősapáktól fogva több alkalommal is megjelenik az olajjal való felkenés mint a megszentelés ak-tusa. Felkenték a pusztai sátor-szentélyt, valamint annak eszközeit és a benne szolgáló papokat, később a főpapokat és a királyok egy részét. Ehhez különleges, Mózes által készített, előre meghatározott fűszerekkel illatosított olajat használtak, mely, mint a Talmud elmondja (*Horajot* 11b.) csodálatos módon soha nem fogyott el és valahol elrejtve még ma is teljes mennyiségben (egy log, vagyis kicsit több, mint három és fél liter) rendelkezésre áll. A királyok közül – a Tánách, a zsidó Biblia tanúsága szerint – csupán néhányat kentek fel, köztük volt Saul és Dávid, akit Smuel próféta, Slomó, akit Cádok főpap, Joás, akit Jehojadá, a kohén, valamint Jehuda utolsó királya, Jehoácház, akit a nép kent fel. A Talmud (uo.) magyarázata szerint ennek az az oka, hogy a főpapokat mindig fel kellett kenni, ám a királyokat csak abban az esetben, ha új dinasztia kezdtek, vagy kétségek merültek fel a jelölését illetően. Ezek mellett háború esetén egy kohént, vagyis papot kentek fel, akinek az volt a feladata, hogy beszéljen a katonákkal: bátorítsa őket, illetve bizonyos csoportokat felmentsen a katonai szolgálat alól. A Mózes által készített olajat Josijáhu király rejtette el az első Szentély korának végén, és hisszük, hogy a messiás eljövételével ez is előkerül a Szentély elveszett eszközeivel együtt, és azzal kenik majd fel a messiást, Izrael jövőbeni királyát. Akinek a titulusa, messiás – héberül *másiach* – anynyit jelent: felkent.

A király három micvája

Mint a fenti tórai idézetből látható, a zsidó hagyomány három alapvető micvát határoz meg a király számára. Először is ne legyen túl sok lova. A lovakat Egyiptomban tenyésztették és félő volt, hogy a lovakkal való kereskedés sokakat csábít majd arra, hogy Egyiptomba költözzön, márpedig az Örökkévaló megtiltotta, hogy visszamenjünk oda. Másodszor egy királynak nem lehet túl sok pénze, aranya, ezüstje vagy túl sok felesé-

ge, nehogy elcsábítsák a szívét, mivel az országáért való felelősséget mindig és minden körülmények között saját személyes érdekei elé kell helyezni. Harmadszor pedig írja le és tartsa mindig magánál a Tóra ötödik könyvét (Dvárim), hogy mindig emlékeztesse rá: őt is kötik az isteni parancsolatok és ő sem áll a törvény fölött. Ezzel példát mutat népe tagjainak, hogy akármit is tesznek, mindig „legyen náluk a Tóra”, vagyis tartásuk szem előtt a Tóra törvényeit, és annak megfelelően éljenek igazságos és erényes életet.

Amikor királyt látunk

Bölcseink különbözőképpen határozzák meg a király fogalmát, és ennek napjainkra is hatása lehet. Az egyik értelmezés szerint királynak minősül mindenki – koronától és hivatalos megszólítástól függetlenül –, akinek joga van halálbüntetést kiszabni. Ilyen szempontból ugyanis az Egyesült Államok elnöke is „király”, és ha ez így van, akkor *talán* az ő megjelenésekor is el kell mondani a királyok láttán mondott áldást. Fontos hangsúlyozni, hogy különböző vélemények léteznek, és minden egyes eset külön elbírálás alá esik.

A zsidó törvények értelmében az embernek igyekeznie kell, hogy királyt lásson – akár zsidó, akár nem-zsidó uralkodót –, hogy képes legyen a messiás eljövetelekor kellőképpen megtisztelni a messiás királyt. Emellett egy különleges áldást is el kell mondani, ha az ember királyt lát, így aztán egy micvát is teljesíthetünk, ha király láttán elmondjuk a megfelelő áldást. A megfelelő áldást, mert kettő is van, egy arra az alkalomra, ha zsidó királyt pillant meg valaki, egy másik arra az esetre, ha nem-zsidó uralkodóval találkozik. Az áldást akkor is el kell mondani, ha az adott méltóságról köztudott, hogy gonosz és kegyetlen zsarnok.

Vajon milyen királyunk lesz a (remélhetőleg az egészen közeli) jövőben?

NAFTALI DEUTSCH írása

Izrael parlamentáris demokrácia, kormánya élén a miniszterelnök áll. Bár a politikai színtér folyamatosan forrong és változik, a királyság bevezetése egyik párt programjában sem szerepel. Ezzel együtt imáink visszatérő eleme a messiásért, az Izraelt megváltó királyért való könyörgés. A zsidó hit szerint ugyanis a megváltás idejében ismét király áll majd Izrael élén, méghozzá a bibliai Dávid leszármazottja.

A messiás király alakját megannyi találgatás övezi és sokan egyfajta természetfeletti, égi teremtményként képzelik el, vagy valódi személy helyett egy tökéletes, békés korszakkal azonosítják a messiást. Ezzel szemben a hagyományos fel fogás ennél sokkal prózaibb: egy olyan élő ember feltűnését várjuk, aki a Tórában rendkívül jártas és a parancsolatok szerint él, emellett remek szervező és politikus, karizmatikus vezető, meggyőző tanító és bátor hadvezér. Ez így együtt persze nem kevés, ám továbbra is egy földi halandóról beszélünk, akit kvalitásai emelnek kortársai fölé.

A zsidó törvényeket először rendszerező Maimonidész (RáMBám, Mose ben Májmon rabbi, XII. sz.) a Tóra törvényeit soroló és magyarázó Jád Háházáká című művében foglalkozik a messiás témájával, melyet a Királyok törvényei fejezetben találhatunk meg. Alább e szöveg alapján ismerkedhetünk meg Izrael következő királyával.

„A messiás király, aki a jövőben lép majd trónra, visszaállítja Dávid királyságának eredeti állapotát és fennhatóságát. Felépíti a Szentélyt és összegyűjti Izrael szétszórtait. Napjaiban visszatér az összes [jelenleg nem gyakorolható] törvény: áldozatokat mutatnak be és újra a maguk teljességében tartják meg a [hetedik] szmita és az [ötvenedik] jovel évek előírásait, ahogy a Tórában áll.

Senki se várja el a messiás királytól, hogy csodákat vagy természetfeletti dolgokat műveljen, új dolgokat találjon fel vagy feltámassza a halottakat. Amikor Rabbi Akiva, a Misna nagyja és korának összes bölcse messiás királynak kiáltot-

ta ki Bár-Koziva királyt [a rómaiak ellen felkelést vezető Bár-Kochvát], nem vártak tőle csodákat. Végül csak azért látták be, hogy nem ő a messiás, mert elesett a harcban.

Ha egy olyan király kerül hatalomra, aki Dávid házából származik, Tóráat tanul és betartja mind az írott, mind a szóbeli tan parancsolatait, ahogy őse, Dávid király tette, továbbá rábírja Izraelt, hogy a Tóra útján járjon, kijavítja a parancsolatok betartása közben elkövetett hibákat és megvívja Isten háborúit, akkor őt messiásnak tekinthetjük. Ha ezt sikeresen elvégezte, legyőzte az ellenséges nemzeteket, felépítette a Szentélyt a megfelelő helyen [a jeruzsálemi Templom-hegyen] és összegyűjtötte a szétszóródott zsidókat [Izrael földjén], akkor minden bizonnyal ő a messiás és ő lesz az, aki Isten egységes szolgálatára vezeti az egész világot, ahogy áll (Cfánjá 3:8): „Bizony akkor megváltoztatom a népeket tisztult ajkúakká; hogy mindnyájan szólítsák az Örökkévaló nevét, szolgálva őt vállvetve”. Ha azonban nem sikerül mindezt végrehajtania vagy megölik, akkor egyértelmű, hogy nem ő a Tóra által megígért messiás és úgy kell tekintenünk rá, mint Dávid házának egykor volt igaz királyaira.

Azt se gondolja senki, hogy a messiás korában megváltozik a természet rendje vagy másképpen működik majd a teremtet világ. A világ a megszokott törvények szerint működik tovább. Jesájá próféta szavát, mely szerint „a farkas együtt lakik a bálnnyal és a leopárd együtt fekszik a kecskegidával”, példázatnak és metaforának kell tekinteni, mely arra utal, hogy Izrael biztonságban létezik majd a

gonosz népek között, akik visszatérnek az igaz valláshoz és többet senki sem fog lopni vagy rombolni, és békében élnek Izrael mellett. Ehhez hasonlóan a többi, messiással kapcsolatos leírás is példázat csupán, melyek értelmét a messiás király korában fogjuk megismerni.

Ahogy bölcseink mondták: Nincs különbség a jelenlegi kor és a messiás kora között, kivéve azt, hogy Izrael népe nem lesz idegen hatalmak elnyomása alatt.

A messiás király, miután megalapította királyságát és a zsidók mind köré gyűltek, Isten szelleme segítségével megállapítja, hogy ki a valódi kohén és lévi és a többi zsidó melyik törzsből származik.

Bölcsseink és prófétáink nem azért vágytak a messiási korszakra, hogy az uralmuk alá hajtsák a világot, a többi nép fölé emelkedjenek vagy dicsőséget a nemzetek és azért sem, hogy kedvükre egyenek, igyanak és mulatozzanak. Egyetlen céljuk, hogy szabadon foglalkozhassanak a Tóra bölcsességével anélkül, hogy bárki elnyomná vagy akadályozná őket, és ezáltal kiérdemeljék a túlvilági életet.

A messiás idején nem lesz éhezés, háború, irigység és versengés, mert bőségesen árad majd a jó és minden kellemes dolog könnyen elérhetővé válik. A világ egyetlen foglalatossága az lesz, hogy megismerje Istent. A zsidók emiatt nagy bölcsékké válnak, feltárulnak előttük a rejtett dolgok és képesek lesznek az emberi értelem határáig megismerni Teremtőjüket, ahogy áll (Jesájá 11:9): „Megtelik az ország az Örökkévaló megismerésével, mint vizekkel, melyek a tengert borítják.”

A NAGY *Coca-Cola* TITOK: HOGY LETT KÓSER A VILÁG ELSŐ SZÁMÚ ÜDÍTŐITALA?

Egymásnak feszülő indulatok kóser-e a *Coca-Cola*?

KORABELI LEVÉLVÁLTÁSOK A KÓSERSÁGI ENGEDÉLYRŐL

5. rész

OBERLANDER BÁRUCH írása

Volt idő, amikor a Coca-Cola egyet jelentett az Egyesült Államokkal: az amerikai életkezés kulturális ikonjaként mindenki azt itta, nem-zsidó és zsidó egyaránt. Aztán a Coca-Cola meghódította a világot, és ma már mindenhol isszák. Innen ered a mondás, hogy két dolog van, amit mindenhol meg lehet találni: a Coca-Cola és a Chábád.

Ahogy múlik az idő, egyre több levéltári és más anyag kerül hozzám, és ezáltal egyre inkább tisztul a kép a Coca-Cola kóser-ságáról. A múlt század '20-as éveinek végén, '30-as éveinek elején kelt levelek, melynek többségét Geffen rabbinak írták különböző rabbik, nemcsak az érvek és ellenérvek szövevényébe nyújtanak betekintést, hanem azt is megérezhetjük, micsoda indulatok feszültek a részvevők között. Azért, hogy az olvasó képet kaphasson a tartalomtól túl az érzelmi töltetről is, az eredetileg héberül született levelek fordítását is közöljük a tartalmi összefoglalók helyett. A felfokozott hangulat egyrészt annak tudható be, hogy az amerikai zsidóság kedvelt itáláról van szó, amit literszám fogyasztottak, másrészt a

kóser-ságot igazoló rabbik sértettségéből ered és azoktól, akik úgy érzik, becsapták őket.

A sorozat korábbi részében¹, részben már megjelent a vita tömör összefoglalása, ahogy máshol megjelent kivonat alapján rekonstruálni tudtam az eseményeket, itt pedig az autentikus forrásokat mutatom be.

Geffen rabbi és Pardes rabbi ellentétes véleménye

Emlékeztetőül röviden foglaljuk össze, mi történt ez idáig. Tuvia Geffen atlantai rabbit 1927-ben tájékoztatták, hogy glicerint kevernek a Coca-Cola alapját képező, kizárólag Atlantában gyártott szirupba, ez pedig, mivel állati zsiradék feldolgozásának mellékterméke, nem kóser. Geffen rabbi vegyészek segítségével igazolja az információ hitelességét, majd elkezdte felhívni a különböző városokban a helyi palackozóüzemek kóser-sági engedélyt adó rabbik figyelmét erre a tényre. Ezekben az üzemekben csak az atlantai szirup hígítása és a kész termék palackozása zajlott szerte az Egyesült Államokban. Ezekre mindig a helyi rabbi adta ki az engedélyt, a chicagói Pardes rabbi engedélye nyomán, aki állította, hogy a szirup minden titkos összetevőjét ismeri és garantálja a kóser-ságukat.

Nem meglepő ezek alapján, hogy a többség kételkedéssel fogadta Geffen rabbi megkeresését: a rabbik egymásra mutogattak, nehezen tudták elfogadni, hogy minden *hechsert* adó rabbi külön-külön tévedne. Példaként olvassuk el Refáel Ávigdor Landau (1877–1955) Brookline, massachusettsi rabbi levelét. Ez a levél egyben meg is örökíti még egy, a Coca-Colára kiadott kóser-sági igazolást, amit eddig nem ismertünk más forrásokból.

A levél 1930. április 9-én kelt és Geffen rabbinak volt címezve.

TUVIA GEFFEN RABBI

A montreali rabbinátus kósersági engedélye 1929-ből

„Már megkaptam kedves, hétfőn kelt levelét, azonban a közelgő peszách előtti sok elfoglaltság miatt nem tudok hosszán írni.

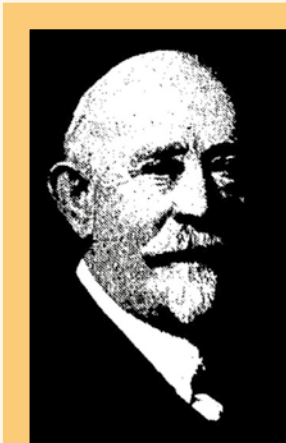
Csak tájékoztatni szeretném, hogy a vizsgálatok, kutatások és pontos, megbízható információk alapján ez az ital semmilyen cháméc keveréket nem tartalmaz, így a Rabbi Tanács, valamint a Montreali Városi Bizottság tavalyi tanúsítványa alapján kiadtam az engedélyt a fent említett vállalatnak.

Itt van a tanúsítvány szó szerinti [jiddis nyelvű] szövege.

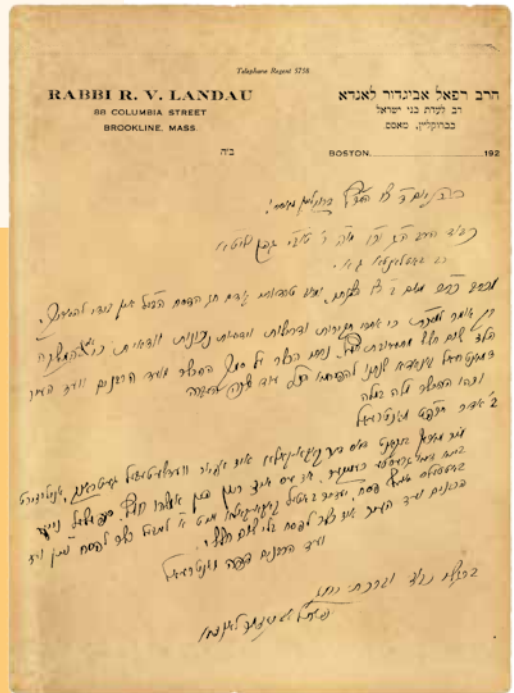
5689. ádár hónap 2. napja², Montreal

Bejelentjük, hogy a Coca-Cola egy tiszta, vegetáriánus ital, a legnagyobb szakértők által elemzett, teljesen mentes bármiféle cháméc-tól. Külön új üvegeik vannak peszáchra. Minden olyan Coca-Cola üveg, amelyre rá van írva, hogy „Kóser peszáchra, a Rabbi Tanács és a Montreali Városi Bizottság” felirattal, az peszáchra minden kétséget kizáróan kóser minősítéssel rendelkezik.

A Montreali Városi Bizottság részéről
Tisztelettel és ünnepi áldásokkal
Refáél Ávigdor Landau”

LANDAU RABBI

LANDAU RABBI LEVELE

Geffen rabbinak nagyon rosszul esett ez a válasz, lehet, hogy ezt rögtön meg is írta neki. Azonban az biztos, hogy még évekkel később is levelezésben állt a kér-

dés kapcsán Landau rabbi-val, mivel birtokunkban van egy ilyen tartalmú 1934-ben kelt levél, amint ezt később látni fogjuk.

Pardes rabbi első levele: „Az Ön kötelezettsége, hogy tisztázza ezt a kérdést”

De haladjunk kronológiai sorrendben. Érdekes módon Geffen rabbi több kollégájának írt a fenntartásairól, ám a történet egyik legfontosabb szereplőjét, Pardes rabbit nem kereste meg személyesen, minden valószínűség szerint azért, amire egy későbbi levelében (lásd lejjebb) utalt: nem hitte, hogy Pardes rabbit érdekli vagy befolyásolja az ő véleménye. Pedig a chicagói rabbi nemcsak azért volt fontos szereplő, mert ő igazolta a szirup kóser-

ságát, hanem azért is, mert a *HáPárdész* nevű folyóirata, melyben a Coca-Cola kóserságot hirdette, minden ortodox rabbihoz eljutott az Egyesült Államokban.

Geffen rabbi működésének híre azonban eljutott Pardes rabbihoz és egy feszült hangulatú levélben kérte számon atlantai kollégáját, hogy milyen joggal támadja a kóserságot. Írásából egyebek mellett újabb helyi rabbik nevét tudjuk meg, akik saját államukban vagy városukban kósersági igazolást adtak ki, így lassan kirajzolódik a Coca-Cola kóserság teljes amerikai hálózata.

1931. február 17-én tehát az alábbi levél született:

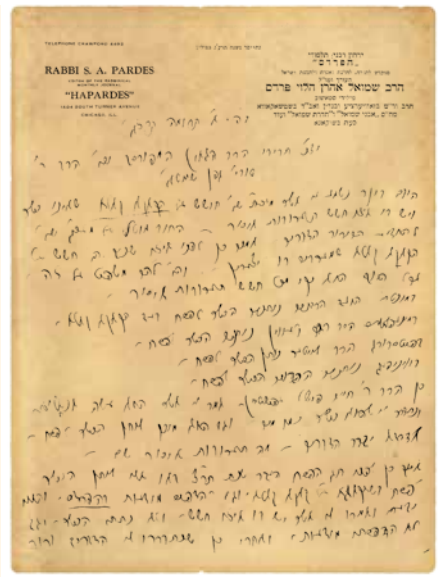
„Ma reggel hallottam, hogy Ön aggodalmát fejezte ki a Coca-Cola kóserságával kapcsolatban, mivel néhány tiltott keverék gyanúja merült fel. Az Ön kötelezettsége, hogy tisztázza ezt a kérdést. Több évvel ezelőtt már aggodalmak merültek fel azzal kapcsolatban, hogy a Coca-Colába glicerint kevertek, amiből bírósági ügy is lett. Azonban ma már nem merül fel semmilyen tiltott keverék használatának gyanúja.

Montrealban a Rabbi Tanács biztosítja a Coca-Cola számára peszáchra a kósersági engedélyt. Minneapolisban Shlomo Levin rabbi³. Pittsburghben Zeév Wolf Leiter rabbi (1891–1974). Winnipegben a rabbik⁴. Chájim Físchel Epshtein (1874–1942) [1930-tól St. Louis, Missouri] rabbi is azt mondta nekem, hogy végzett egy elemzést, és kósernek találta, mint a víz, és ő is hajlandó engedélyt biztosítani peszáchra. Tisztázza tehát a kérdést, hogy milyen tiltott keverékek vannak jelen!

Azonban még a 5690-es (1930-as) peszách előtt hozzám jöttek, hogy kósersági engedélyt biztosítsak a Coca-Cola számára

A PITTSBURGH-
ZEÉV WOLF
LEITER RABBI

PARDDES RABBI ELSŐ LEVELE

Chicagóban, és hirdetést tegyek közzé a HáPárdészben. Tudtam és értesültem néhány aggodalomról, ezért nem adtam ki tanúsítványt, és nem hoztam le hirdetéseket. Később, amikor egyértelművé vált számomra, hogy teljesen tiszta, megírtam a cikket [1930 decemberében] a [HáPárdész] 9. számában. Most már a hirdetéseiket is közzé teszem⁶.

A lényeg az, hogy jelenleg a Coca-Colát kósernek fogadjuk el. Ha Ön tisztázza a kérdést, akkor természetesen kész vagyok arra kérni az összes rabbist, vizsgálják felül a tanúsítványukat.

Most az ország minden tájáról vannak rabbik, akik azt állítják, hogy kóser – még peszáchra is. Önre hárul a felelősség, hogy tisztázza a kérdést.

Geffen rabbi első válaszlevele: ha érdekelte volna a Coca-Cola kóserisége, akkor megkeresett volna engem

Geffen rabbi minden bizonnyal azonnal válaszolt a levélre, mivel három nappal később, február 19-én Pardes rabbi újabb levelet írt Atlantába. Sajnos azonban egyelőre úgy tűnik, csak Pardes rabbi levelei maradtak meg, ezekből tudunk következtetni a válaszok tartalmára. Pardes rabbi leveléből úgy tűnik, hogy Geffen rabbi válaszában azal vádolta chicagói kollégáját, hogy ha tényleg érdekelte volna a Coca-Cola kóserisége, akkor megkereste volna őt a kérdéssel, hiszen a Coca-Cola központi gyára Atlantában van, amit mindenképp fel kellett volna keresnie, a város rabbija pedig Geffen. Nyilván nem csupán udvariassági látogatásról beszél itt, hanem úgy véli, Pardes rabbinak feltételeznie kellett volna, hogy helyi rabbiként olyan információk vannak a birtokában, amikkel csak ő rendelkezhet. Valószínűleg éppen emiatt a felháborodottság miatt nem írt Pardes rabbinak levelet, mert abból indult ki, hogy a chicagói rabbi nem is érdeklődik a valódi válaszok.

Lássuk Pardes rabbi sértett hangú válaszát!

„Ami a kérdését illeti, hogy miért nem fordultam Önhöz [ez ügyben]: csak egy gyárunk van, nem tizenhárom az egész országban? Tehát, mitől is olyan különleges Atlanta?...

Ami az ügy lényegét illeti, nem értem. Az Ön kifogása már évekkor elzöldült is fennállt. Hogyan lehet az, hogy Ön azt állítja, nem kóser glicerint kevernek bele, ami tréffa, ám a vegyészek nem észlelik? Neves vegyészeink vannak, akik tanúsítják és megerősítik, hogy tiszta minden szempontból. Már említettem [előző] levelemben, hogy tavaly peszáchra nem nyomtattam ki [kóseriségről szóló] hirdetéseiket ezen aggodalom miatt. De miután tisztázódott, hogy tiszta minden szempontból, kinyomtattam, amit kinyomtattam. Most azonban elküldtem nekik egy táviratot, hogy ebben az ügyben szeretnék Atlantába látogatni.

De ha Ön ezt tudta [hogy mégsem kóser], akkor nem tudja-e azt is, hogy neves rabbik adnak kóser tanúsítványt peszáchra, amely egész évben tiltott lenne? De most az igazság kérdése tisztázódik, és ha valóban így van, minden egyes rabbi visszavonja a peszáchra adott tanúsítványát.”

Pardes rabbi meginog

A következő válaszlevél, február 26-án este kelt, és ebben továbbra is azt bizonygatja Pardes rabbi, hogy az at-

lantai gyár nem fontosabb központ, mint a chicagói. És bár biztosnak tűnik az igazában, mégis kihagyja a hirdetést az „aktuális” HáPárdész számból, ahogy erről már korábban is írtunk⁷. Ez arra utal, hogy talán mégis voltak fenntartásai.

Sőt mi több, közbenjárók, hogy meghívják Önt, a gyárba, hogy újra mindent megnézhessen és ellenőrizhesse az igazságot ezekben a kérdésekben. Talán én magam is elmegyek Atlantába, hogy tisztázzam ezeket a kérdéseket.

Türelmetlenül várom azonnali válaszát, hogy megtudjam, mi legyen a következő lépés.

Meglepett, hogy a [fent említett] 9. számú lapszámban láttott cikk és Coca-Cola hirdetés után miért nem hozta ezt a tudomásomra.”

lantai gyár nem fontosabb központ, mint a chicagói. És bár biztosnak tűnik az igazában, mégis kihagyja a hirdetést az „aktuális” HáPárdész számból, ahogy erről már korábban is írtunk⁷. Ez arra utal, hogy talán mégis voltak fenntartásai.

„Most érkeztem meg St. Louisból, ahol befejeztem a [HáPárdész] svát [vagyis februári] havi számát, és egy minden logikát nélkülöző levél fogadott, hiszen már megírtam Önnek, hogy nem úgy van, ahogy gondolja, hogy Atlanta küldi a szirupot vagy a kész [Coca-Cola] italt az egész országba. Mivel hasonló gyár van Chicagóban, Montrealban és St. Louisban is.

Mostanra a birtokomban van az összes rabbi levele, akik kóser tanúsítványt adtak peszáchra, és mindannyian látták mindazt, amit csináltak, és az összes összetevőt. De Ön azt írja, hogy látott olyat, amit ők nem látnak, és én magam is pénteken voltam Chicagóban [...] rabbiával a Beit Midrash L'Torah titkárával, aki szakértője ennek a kérdésnek, és egyikünk sem látott tiltott keveréket.”

Itt érdemes egy pillanatra félbeszakítani a levelet, hogy kiemeljük: Pardes rabbi a palackozást ellenőrző többi rabbira hivatkozik, noha nekik nem volt mit látniuk, hiszen Geffen rabbi pont azt állította, hogy a glicerint a szirupgyártás során kerül az italba, ezt pedig csak Atlantában gyártják. Olvassunk tovább!

„De mivel Ön azt írja, hogy látott valamit, Isten segítségével, jövő héten Atlantába megyek, és szeretném személyesen látni, amit Ön lát.

Ebben a [februári] számban nem adok hírt róluk, amíg el nem megyek Atlantába, és helyszínen nem tisztázom a kérdést.”

Úgy tűnik, a levél nagyon felzaklatta Pardes rabbi, mivel még a beígért látogatás előtt, február 28-án, szombat este újabb levelet ír, amelyben szó szerint idéz Geffen rabbi leveléből. A történelmi hitelesség szempontjából azért is nagyon fontos ez az egyetlen levéltöredék, ami Geffen rabbi részéről fennmaradt, mert ebből még inkább lehet látni, hogy milyen feszült hangnemben zajlott a levélváltás a két rabbi között.

„Olvassom a levelét – olvasom és olvasom –, egy kész rejtvény számomra. Ön azt írja: 'Nincs itt gyanú, csak bizonyosság, és a saját szememmel láttam, hogy ott hogyan keverik a glicerint hatalmas mennyiségben, literszám, sok tíz gallon [1 gallon = 3,78 liter]. Talán van hatvan⁸. Ki adta neki a kóser státuszt, ha soha nem látta, hogy hogyan készítik el?’

Korábban tájékoztattam Önt, hogy nem igaz, amit levelében ír, hogy 'Atlanta a fő forrás, és onnan terjesztik más városokba.' Valóban, Atlantában készítik a szirupot, és Chicagóban is van olyan gyár, mint Atlantában, amely szirupot gyárt, és onnan is terjesztik. Van nekik több hasonló gyárunk is – Atlanta csak az egyik közülük, és amit Atlantában csinálnak, azt csinálják Chicagóban is.

Az irodámban van a legfontosabb és legtekintélyesebb vegyészük eskü alatt tett vallomása, amit jegyző és az állam hitelesített arról, hogy semmilyen zsírhoz kapcsolódó anyagot nem kevernek hozzá, sem glicerint, sem más zsírral kapcsolatos anyagot. Múlt pénteken a chicagói szirupgyárban voltam, pont úgy készítik, ahogy Atlantában is csinálják, egy másik szakértővel együtt, és megvizsgáltam és ellenőriztem az összes összetevőt, és mindet tökéletesen kósernek találtam, ahogy írtam, csak természetes gyümölcsből, ahogy azt a HáPárdészben is megállapítottam. A chicagói vezetőjük biztosított engem, hogy ha a legkisebb nyomát is találok a glicerinnek, nekem adja az egész gyárat.

Lehetséges, hogy Ön néhány évvel ezelőtt járt ott, és talán azt látta, hogy régebben így történt. Lehet, hogy igaz, mert azt is mondták nekem, hogy régebben lehetett glicerin a keverékben, de ma már teljesen tiszta. Isten segítségével fontolóra veszem, hogy eljőjsek Atlantába, és kivizsgáljam ezt az ügyet, és szeretném személyesen látni mindazt, amiről Ön ír. Szeretném tudatni Önnel, hogy ha amit mond, az úgy igaz, ahogyan Ön állítja, beperlem őket százezer dollárra.

A tanúsítvány, ami a birtokomban van, igazolja mindazon gyárakat, amelyek rendelkezésükre állnak, hogy úgy teszik Atlantában és más helyeken is.

És egész héten át olvasom levelét, mintha egy titkos rejtvény lenne, mert Ön azt írja, hogy Atlantában látta, és hogyan lehetne ez, és hogyan esküdhetne egy vegyész arra, hogy teljesen tiszta.

Nincs más mentségem, csak annyit mondhatok, hogy Ön pár évvel ezelőtt látta ezt.

A Jell-O gyára⁹ nem szégyelli bevallani, hogy kevernek hozzá zselatint, de azt írták, hogy csak kis mennyiséget, de beismerték, hogy keverik.

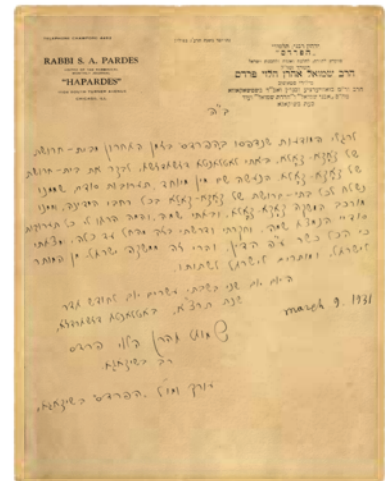
És a Coca-Cola gyára is, ha keverték volna, végül is nem lehetne elrejtteni. Tehát magam sem tudom, mit tegyek, amíg el nem jövök Atlantába.

Múlt héten írtam minden rabbinak az összes helyen, akik tanúsítványt adnak az ezzel kapcsolatban felmerülő aggályokról.¹⁰

Az atlantai látogatás és annak eredménye

1931. március 9-én meg is történt az atlantai látogatás, amelynek során Pardes rabbi az egész gyárat megvizsgálta.

Az alábbi dokumentum, melyet az atlantai Coca-Cola archívumban őriznek, ezen a napon született. A dokumentumhoz csatolva található a nyilatkozat angol fordítása is, melyet a Coca-Cola vállalat készített, ami mutatja, milyen fontos volt számukra a kérdés. Valószínűleg ezt a fordítást küldték el azoknak, akik az üdítőital kóseriségéről érdeklődtek. Az alábbi fordítás a héber eredetiről készült.

PARDES RABBI ATLANTAI LEVELE

„Isten segítségével

A hirdetések miatt, amelyeket a Coca-Cola gyáráról megjelentetett az elmúlt hónapokban a HáPárdész, eljöttem a Georgia állambeli Atlantába, hogy meglátogassam a Coca-Cola üzemet, ahol egy speciális titkos összetevő-keveréket gyártanak, amelyet minden Coca-Cola gyárba elküldenek az egész országban, és amely összetevőkből a Coca-Cola ital készül. Eljöttem ide és megmutatták nekem a különböző titkos összetevőket, ami megtalálható benne. Megvizsgáltam és ellenőriztem az elejétől a végéig és azt találtam, hogy minden kóser a háláchá szerint és ez egy olyan »zsidó ital«¹⁰, aminek fogyasztása megengedhető egész Izraelnek.

A hét második napja, ádár hónap 20. napja, [5]691 évben, Georgia állambeli Atlantában, 1931. március 9.

Samuel Aaron Levi Pardes
chicagói rabbi

a chicagói HáPárdész szerkesztője és kiadója.”

Ez a dokumentum azonban, bár látszólag Pardes rabbi korábbi véleményét támasztja alá, egy fontos változást tartalmaz: elismeri benne, hogy a chicagói gyárban nem ugyanaz készül, mint az atlantaiban. Egy másik jele is van annak, hogy az atlantai látogatás nem múlt el nyom nélkül: ahogy korábban írtuk¹¹, a látogatás után megváltoztatta a hirdetés szövegét. Korábban a legmagasabb elismerést jelentő „a rabbik asztalára méltó” kifejezéssel jelent meg a hirdetés, ez azonban innentől kimaradt a kóseriségét méltató szövegből. Ez tulajdonképpen a kóseriségi szint leminősítése, amivel elismeri, hogy látott valamit, ami kételety ébresztett benne, és ami már nem teszi a „rabbik asztalára méltóvá” a Coca-Colát.

¹ Egység 165. szám 15. oldal végén; ² Mivel az 5689-es év szökőév volt, amikor két ádár is van, nem lehet tudni, hogy itt az első ádár 2. napjáról van szó, ami 1929. február 12., vagy a második ádár 2. napjáról van szó, ami március 14-re esett; ³ Lásd uo. 163. szám 16. oldal; ⁴ Úgy vélem, Jiszráél Isaac Kahano-vitch (1872–1945) és Jesájá Hurvitz (1883–1978) rabbikra utalhat; ⁵ Lásd uo. 14–15. oldal. Ott azt írtam, hogy ez egy „aláírás nélküli írás”, de itt Pardes rabbi kijelenti, hogy ő a cikk írója; ⁶ Lásd uo. 15. oldal; ⁷ Lásd uo.; ⁸ Nem egyértelmű, hogy ez mit jelent. Valószínűtlen, hogy a bitulra utalna, amit azt jelenti, hogy ha egy keverékben a kóser rész legalább hatvanszor annyi, mint a nem kóser, akkor a tiltott anyag olyan, mintha nem lenne jelen (lásd uo. 161. szám 13. oldal), hiszen minél többet teszünk hozzá a tiltottból, annál kisebb esélye van, hogy még mindig megmarad a hatvanszor annyi a megengedettből. Valószínűbb, hogy arra utal itt, hogy talán akár hatvan gallonnyi glicerin is kerül a szirupba; ⁹ A Jell-O népszerű amerikai desszert, tulajdonképpen ízesített, színezett zselé, amelynek fogyasztását a nem-kóser zselatin miatt tiltották az ortodox rabbik. Lásd erről Roger Horowitz: *Kosher USA* 3. fejezet; ¹⁰ A kifejezés *Jechezkel* 45:15. alapján, ahogy a Talmud, *Mónáchor* 5a. értelmezte; ¹¹ Lásd Egység 163. szám 15. oldal.

HÁLÁCHÁK a levegőben

MIRE KELL FIGYELNI REPÜLÉSKOR?

OBERLANDER BÁRUCH *írása*

Mióta édesapám elhunyt és édesanyám egyedül maradt, igyekszem úgy intézni, hogy évente kétszer meglátogassuk és pár hetet vele töltsünk az Egyesült Államokban, ahol él. Így történt most is, a téli szünet két hetére az USA-ba utaztunk a feleségemmel édesanyámhoz. A repülőutunk kapcsán több háláchikus kérdés is felmerült, ezek közül néhány olyat szeretnék megosztani a nyári vakációk közeledtével, amelyek az olvasókban is felmerülhetnek utazásaik során.

Ülőhely foglalása

Már a jegy vásárlásakor érdemes figyelembe venni a háláchikus szempontokat. Így például az ülőhely kiválasztásakor tartsuk szem előtt, hogy nem illendő, hogy két ellenkező nemű ember között haladjon el¹ vagy foglaljon helyet². Emiatt a misztikus előírás miatt szerencsés, ha lehetőleg szélső helyen ül az ember. (Én a gyakorlatban nem szoktam emiatt külön pénzért választható helyet vásárolni pl. a Wizz Air járatain, hanem bízom benne, hogy jól fog alakulni a helyzet.) Azzal, ha az ember egyik oldalán ellenkező nemű ember ül, szigorúan háláchikus szempontból nincs gond³, csak lehetőleg el kell kerülni, hogy véletlenül egymáshoz érjenek⁴.

Emellett az imádkozás szempontjából a legelőnyösebb, ha a folyosó mellett ülünk, így kényelmesen fel tudunk állni az állva mondandó imáknál, nem zavarjuk a szomszédainkat és könnyen el tudjuk engedni a „forgalmat” szükség esetén (imádkozásról bővebben lásd lentebb).

Étkezés

Egyes Európán belüli járatokon, valamint a tengerentúli utakon szoktak ételt biztosítani az utasoknak. Sok légitársaságnál vallásos zsidóknak, ha előre jelzik igényüket, megvan a lehetőségük, hogy a kóser ellátást kapjanak a gépen további költségek nélkül. Ha erre nincs lehetőség, mindenképp készüljünk fel elegendő kóser étellel. Sőt, még akkor is ajánlatos, hogy az ember vigyen egy pár szendvicset magával, ha kap a repülőn ennivalót, mert ritkán, de előfordul, hogy a megrendelt kóser étel ilyen vagy olyan okból nem érkezik meg mégsem.

A repülőgépen felszolgált ételről tudni kell, hogy csak akkor számít kósernek, ha le van zárva és le van pecsételve a rabbinikus pecséttel. Ha a csomagot már felbontották, akkor nem érvényes a kóserügyi engedélye, mert előképzeltelhető, hogy szándékosan vagy véletlenül elcserélődött benne egy-egy elem⁵. A melegen fogyasztandó ételek felmelegítésére akkor van lehetőség, ha gyárilag lezárt dupla csomagolásban vannak. Ennek hiányában a nem-kóser mikrohullámú sütőben való melegítéstől nem-kóserre válik az étel is⁶.

Hosszabb repülőutakon, pl. egy este New Yorkból Európába induló járaton előfordulhat, hogy a vacsoraként kiosztott húsos és a reggelire kínált tejes étel felszolgálása között nem telik el a szükséges hat óra várakozása idő⁷. Hiába lépünk át menet közben hat időzónát, ez nem helyettesíti a valóban eltelt időt, aminek húsos és tejes étel fogyasztása között 6x60 percnak kell lennie.

Sokan nem tudnak egy-egy hosszabb utat kávé nélkül elképzelni. A sima, üres feketekávét meg lehet inni a repülőn egyszer használatos papírpohárból, mert a forró víz a forralóban általában nem kerül semmi mással kapcsolatba, így kósernek számít⁸, azonban nem biztos, hogy meg szabad inni azt a kávét, amit műanyag kancsóból kínálnak körbe, hiszen azt elmosás forró vízben más tréfli edényekkel együtt, így az is tréflivé válik, ezért jobb, ha egyenesen a vízforralóból kéri az ember a forró vizet, amibe majd bekeveri a kávét a papírpoharában⁹.

Úti ima

Bölcsceink¹⁰ előírták, hogy amikor az ember hosszabb útra indul a városon kívül, akkor mondja el a *tfilat háderechet*, az úti imát¹¹, miután elhagyta a város határát¹².

A repülés elterjedésével felmerült a kérdés, hogy repülőtra is vonatkozik-e ez az előírás. A legtöbb vélemény elfogadja, hogy a repülésre is ugyanúgy kell úti imát mondani, mint a vízi vagy szárazföldi közlekedésre¹³. Azonban Jozsef Rosen (1858–1936), dvinszki rabbi nevében azt idézik¹⁴, hogy ő egy talmudi¹⁵ bizonyítékot hozott arra, hogy mivel „a levegőben nem lehet út”, a repülésre sem lehet úti imát mondani.

A fenti vélemény miatt sokan akkor mondják az úti imát, amikor a gép már gurul és a kerekei még a földön vannak¹⁶.

Egyes imakönyvekben elkezdtek átírni az úti imát, hogy jobban illeszkedjen a repüléshez, de ez nem terjedt el: a többség ragaszkodik ahhoz az imához, ami eddig is megjelent az imakönyvekben, ahogy bölcseink megszövegezték¹⁷.

Ima

Egy hosszabb repülőúton, különösen a tengerentúli járatokon mindig felmerül a kérdés, hol és hogyan imádkozzon az ember. Ideális esetben van erre időnk otthon, indulás előtt, vagy a reptéren, becsekkolás után egy csendes sarokban. Így ugyanis nincsen senkinek az útjában és áhítattal tud koncentrálni az imára. Sőt, egy-egy nagy nemzetközi repülőtéren könnyen lehet, hogy még egy *minjen* is adódik, és a közösségi imát is el lehet mondani.

Ez azonban nem mindig kivitelezhető. Sok esetben a reggeli imát én is szívesebben mondom el a repülőn, mint sietve otthon, mert olyankor több időm van nyugodtan imádkozni¹⁸. Egyszer becsekkolás után például úgy számoltam, hogy van még időm imádkozni, föltekertem a tfilint, mikor hallom, hogy bemondják, hogy azonnal indul a gép az úti célomhoz. Épp az *amidánál* tartottam, gyorsan ledaráltam és lóhalálában mentem a kapuhoz, ahol kiderült, hogy bár az úti cél azonos volt, mégsem az én járatomra hívták az utasokat, kár volt sietnem.

Ha mégis úgy adódik, hogy a repülőn imádkozunk, néhány dologra figyelniünk kell. Így például arra, hogy a szeptember 11-i terrortámadások óta érzékenyebbek lettek a hatóságok a repülőn a biztonságra, ezért sok rabbi előírta, hogy gépeken kerülni kell azt, hogy *minjent* képezve összegyűljenek egy helyre az imádkozók a repülőn, mert az idegességet okozhat a személyzet vagy az utasok körében¹⁹.

Emellett figyelni kell a *cniut* betartására is: nem szabad úgy imádkozni, hogy egy nem szemérmesen öltözött nő legyen a látóterünkben²⁰.

Ámidá

Ahogy az ülőhely választásnál már írtuk, az ima szempontjából ideális a folyosó melletti hely lefoglalása, tekintettel az állva mondandó imákra. Azonban sokszor nem szabad felállni, pl. turbulencia miatt. Az ima legtöbb álló részét el lehet mondani szükség esetén ülve is, egyedül az *amidá* az, aminél mindig nagyon kell igyekezni, hogy állva mondhassuk²¹. Ha erre még sincs lehetőség, akkor a lábakat összezárva kell tartani ima közben, mint-

ha állva mondaná az ember²². Az ima elején és végén három lépést hátra kell lépni állva, akkor is, ha az ima többi részét ülve mondja az ember²³, illetve igyekezni kell, hogy legalább azoknál a részeknél fel tudjon állni, amelyeknél meg kell hajolni²⁴.

Másik kérdés, hogy az *amidát* Izrael és a jeruzsálemi Szentély felé fordulva kell mondani, ám egy repülőn nem mindig tudjuk, ez merre van pontosan. Ha az ember az úti cél alapján ki tudja számítani, körülbelül merre kell fordulni, akkor mondja arra az imát, ha erre nincs lehetőség, akkor mondhatja bármelyik irányba, csak – ahogy a háláchá mondja – „a szívét irányítsa a Mennyei Atyához”²⁵.

Imaidő

A következő kérdés az ima ideje. Egy 6-8 órás repülőúton az ember több időzónát is átlép, így nagyon kell figyelni az imaidőkre. Legutóbbi utunkon oda- és visszafelé is problémám akadt ezzel. Az odaúton varsói átszállással mentünk az USA-ba, délben indultunk, így a délutáni imát még nem tudtam a lengyel repülőtéren elmondani. A gépen a helyemen ülve olvastam és tanultam, így nem vettem észre az idő múlását. Egy pár óra múlva, amikor felnéztem, és láttam, hogy sötétedik, gyors számítást végeztem, és úgy tűnt, hogy még épp elmondhatom nagy sietve a délutáni imát. Elmondtam, tovább olvastam, ám egyszer csak azt vettem észre, hogy – mivel nyugatra repültünk – újra világos volt, így bőven lett volna időm

később is elmondani a *minchá* imát. Sajnáltam, hogy kapkodtam ahelyett, hogy kényelmesen mondtam volna el kicsit később.

Visszafelé a probléma másik oldalával találkoztam, és ismét elszámoltam magamat. Ezen az úton London fölött jártunk, amikor úgy gondoltam, még van időm elmondani a reggeli imát és a *smát*, hiszen helyi idő szerint még csak fél 9 volt. Csakhogy a repülő gyorsabban repült, mint ahogy én imádkoztam, így mire a *smához* értem volna, időzónát léptünk, és kifutottam az időből. Így megtanultam, hogy jobban oda kell figyelni az imaidőkre és a térképre, hogy aktuálisan hol van az ember, merre tart és ez hogyan befolyásolja az időt számára.

Légi időszámítás

Valójában, nem magától értetődő, hogy azt az időt kell figyelembe venni, ahol éppen a repülő abban a pillanatban van, mert elképzelhető, hogy az indulási hely ideje szerint marad az ember egészen addig, míg egy másik időzónában le nem száll. Így például, mielőtt az izraeli asztro-nauta, Ilán Rámon elindult a Columbia fedélzetén, megkérdezte a rabbikat, hogyan kell az űrben szombatot tartania. Az űrsikló nagyjából 35 percnként kerülte meg a Földet, lehetetlen lenne 6x35 percnként szombatot tartania. A legtöbb rabbinak az volt a véleménye, hogy a floridai időt kell követnie az űrben is, ahonnan kilökték őket⁶.

Egyes rabbiak szerint⁷ ez vonatkozik a repülésre is, így pl. ha böjt alatt utazik az ember, akkor hiába az érkezési időzónájában már befejeződik a böjt, neki addig kell tartania, amíg a kiindulási helyén véget nem ér. Ez azonban nem az elfogadott vélemény: csak az űrhajónál fogadjuk ezt el, ami úgymond „idő felett” repül, míg a repülőn a valós időben zajlik az élet, így mindig az az időpont számít, ahol az ember aktuálisan van⁸.

Emlékszem, régebben, amikor még nem tudta mindenki a képernyőjén magának megjeleníteni a repülőgép helyzetét, egyszer odamentem a légiutas-kísérőhöz, hogy megkérdezzem, hogy az adott pillanatban mennyi az idő ott, ahol vagyunk. Élég furcsán nézett rám, nem értette, mit akarok tőle és csak a New York-i, valamint budapesti időt volt hajlandó közölni...

¹ Talmud, *Horájt* 13b.; *Sulchán áruach* RSZ, *Smirat guf vonefes* 9.; ² Lásd *Smirat háguv vohánefes* 1. kötet 111:11.; ³ *Igrot Mose* responsum EH 2. kötet 14. fejezet; ⁴ *Sévet hálévi* responsum 4. kötet 136. fejezet; ⁵ Lásd *A rabbi válaszol* 4. kötet 48. fejezet; ⁶ Lásd *SÁ JD* 92:8.; *Tsuvo vohánhágot* responsum 2. kötet 380. fejezet végén; *SuT Rábáné Éropa* 63. fejezet; ⁷ *SÁ* uo. 89:1. végén *RöMÁ*; ⁸ *Jocháve dáát* responsum 4. kötet 42. fejezet végén; ⁹ *Vájáán Dávid* responsum 4. kötet 87. fejezet; ¹⁰ Talmud, *Bráchet* 29b., 60a.; ¹¹ *Sámuel imája – Zsidó imakönyv* 121. oldal; ¹² *SÁ* RSZ 110:6.; ¹³ *Piszké tsuvo* 110. fejezet 16. lábjegyzet; ¹⁴ *Isim vösitor* 80. oldal végén; ¹⁵ *Chulin* 139b.; ¹⁶ Lásd még *Sulchán Menáchem* 1. kötet 356. oldal; ¹⁷ *Piszké tsuvo* uo.; ¹⁸ De lásd *Sévet hálévi* uo. 11. kötet 25. fejezet; ¹⁹ Lásd *Sévet hálévi* uo.; *Hálíchet Slovo*, *Tfilá* 8. fejezet 12. lábjegyzet; ²⁰ *SÁ* RSZ 75:1.; *Sévet hálévi* uo. és 24:1.; ²¹ *Igrot Mose* uo. OV 4. kötet 20. fejezet végén, de lásd *Sévet hálévi* uo.; ²² *Misná brurá* 95:2.; ²³ *SÁ* RSZ 94:6.; ²⁴ *Uo.*; ²⁵ *Uo.* 4.; ²⁶ Lásd *A rabbi válaszol* 2. kötet 190–191. oldal; ²⁷ Lásd *Rác káCvi*, *Bömaágálé hásaná* 2. kötet 321. oldal; ²⁸ Lásd *Rác káCvi* uo. 322–323. oldal; *Ohálchá báámitchá* 10:30–31.; *Piszké tsuvo* 562:2.

PEST FILANTRÓP ÉPÍTÉSZE

LOVAG WECHSELMANN IGNÁC ÉLETÉBŐL

2. rész

CSEH VIKTOR írása

Amikor a 19. század közepén Pestre vetődött egy szegény sziléziai zsidó építész, hogy befejezze mestere Dohány utcai zsinagógáját, még senki sem sejtette, hogy pár évtizeddel később a város egyik első számú polgára, a városkép és a társadalmi élet formálója lesz. Lovag Wechselmann Ignác neve ismert volt életében, ám halála után aranybetűvel íródott be a 20. század eleji történelmébe, miután milliókat hagyott jótékony célokra. Habár még életében magas rangot kapott, „nemesítését” mégiscsak a végrendelete jelentette, melyet szigorú titokban tartott, hogy életét haszontalan dicsérettel ne zavarják. Wechselmann munkásságára és örökségére emlékezünk.

WECHSELMANN IGNÁC A VASÁRNAPI UJSÁGBAN (1903)

FORRÁS: FORTEPAN

Küzdelem minden adósított fillérért

Wechselmann Ignác halála után az Országos Izraelita Tanító Egyesület határozatban mondta ki, hogy jótevőjük sírját a halála évfordulójának napján a tanítók „örök idő-kön át” felkeresik és ott elmondják a Kaddis imát, továbbá az egyesület törzsvagyonából kihatároznak 5000 koronát „Wechselmann-alap” címen, melynek kamatait egy-két szűkölködő tanítónak utalják ki.¹

Az első évben a Wechselmann-féle nyugdíjpótlékért vég-eredményben 971 tanító folyamodott (403 zsidó és 568 egyéb vallású), a kérvényeket pedig dr. Weinmann Fülöp (1839–1911) királyi tanácsos, a hitközség iskolaügyi osztály elöljárójának elnökletével hat bizottság bírálta el, s így a kamatokat 344 tanító és tanítói család között osztották szét. Eredetileg 80 ezer koronát utaltak volna ki, azonban az államkincstár 11 koronát lefoglalt mint hagyatéki adót. Így aztán 55 további tanító dotálása maradt kérdéses, ezért a hitközség mindent megtett, hogy az alap adómentességet kaphasson.²

Weinmann doktor vezetésével bírósághoz fordultak, minek eredményeképp 1905 tavaszán Wekerle Sándor (1848–1921) a közigazgatási bíróságon kimondta, hogy az idős tanítók érdekében a Wechselmann-féle alapítvány hagyatéki illeték alá nem vonható.³

A kegyelet és annak hiánya

A pesti neológ hitközség július 8-án – amikor a VI. egyetemes tanítói gyűlés is volt – hálaünnepélyt rendezett Wechselmann emlékére, azonban meghökkentő módon az eseményen egyetlen keresztény tanító sem jelent meg és senki nem is képviselte őket, azt a 172 tanítót és családját, akik részesültek a filantróp és özvegye jóindulatában.⁴

Viszont hála az Örökkévalónak, a keresztény tanítók mulasztását és indolenciáját nem lehet általánosítani. Jól lehet, a hivatalos *Néptanítók Lapja* a tényközléseken mellett semmiféle hálát nem mutatott az örökhagyó és özvegye felé,⁵ azért voltak olyan nem-zsidó vallású tanítók, akik méltóképp emlékeztek meg Wechselmannékról. Így például Benedek Vince (1856–1950) a győri *Tanügyi Értesítőben*, többek között azt írta, hogy: „Mi, akiket áldásos munkásságának gyümölcsében részesített, nem adhatunk neki semmit, álmát nem bolygathatják magasztaló beszédeink, mi csak köszönetet rebegve megáldhatjuk nevét és emlékét.”⁶

De megható kezdeményezés volt Gérecz Károly (1844–1910) sárospataki ev. ref. tanító részéről, hogy az alapítvány kedvezményezettjei a következő évi javadalmazásukból 10–10 koronát ajánljanak fel és abból készíttessék el a Wechselmann házaspár arcképét, sokszorosítsák azt, majd küldjék szét azokat a különböző tanintézményekbe, hogy ott kifüggeszthessék.⁷ A korabeli sajtóbeszámoló alapján Gérecz tanár felvetése végül nem talált visszhangra, így a projekt soha nem valósult meg.

Mindennek ellenére, a nagyasszony férje halála után is folytatta a széles körű filantróp munkát, melyért 1905 márciusában az uralkodó a koronás arany érdemkeresztet adományozta neki, ahogy az egyik fővárosi újság írta a kitüntetéssel kapcsolatban: „A kis érdemkereszt ennyi jósnak kicsiny jutalma.”⁸

BEJÁRATI RÉSZLET MENÓRÁVAL

Az emberszeretet új házának előkészületei

Gondos előkészületek után 1905-ben, a szintén a neológ hitközség kezelésében álló, a vakok oktatására szánt Wechselsmann-féle alapítványból id. Gratzner Nándor és neje a Mexikói út 60. alatt álló házat és telkét vásárolták meg 51.479 korona 40 fillérért.⁹

Az intézet impozáns terveit még május 16-án Lajta – illetve ekkor még: Leitersdorfer – Béla (1873–1920) építész mutatta be a bizottságnak, melyet Kohner Zsigmond (1840–1908) hitközségi elnök, bankár elnökölt, s a tagja volt többek között dr. Náray-Szabó Sándor (1861–1914) orvos, a vallás- és közoktatásügyi minisztérium gyógy-pedagógiai osztályának vezetője, illetve Wellisch Alfréd (1854–1941) és Freund Vilmos (1846–1920) építészek is. Miután a tervek teljes mértékben elnyerték a bizottság tetszését, s nem utolsó sorban alkalmasak voltak a nemes cél megvalósítására, az építkezésre 340 ezer koronát irányoztak elő.

Az intézet költségvetésével kapcsolatban érdemes még kiemelni, hogy a Wechselsmann házaspár a fejedelmi adományáról már 1891. december 10-én rendelkezett, jöhetnek, akkor még „csupán” 1 millió koronát szántak a nevükre létesítendő vakok intézetére, de azt később még 400 ezer koronával kiegészítették, mert nem akarták, hogy „az intézet terhet rójon a hitközségre, valamint mások könyörületeségére legyen utalva”.¹⁰

Az első kapavágást 1905. október 23-án tették meg, s így az épület hamarosan tető alá került, az intézet még-

sem tudott megnyitni, mert az építőiparban jelentkező nehézségek miatt a munkálatok majd egy évig szüneteltek, és csak 1907 májusában indulhattak újra.¹¹ A körülmények miatt a Lovag Wechselsmann Ignác és neje Neuschloss Zsófia a Vakok Tanintézet vezetőbizottságának elnöke, Baumgarten Lajos (1846–1918) úgy határozott, hogy egy osztállyal kezdik meg a működésüket, melybe 1907 augusztusában hirdettek felvételt 8–10 éves korú világtalan gyermekeknek.¹²

A felvételi folyamat aztán a télvíz idejére húzódott, ezért végül is úgy döntöttek, hogy csak 1908 tavaszán kezdik meg a tényleges oktatást, méghozzá 12 gyermekkel, hat izraelita, négy római katolikus, egy görög katolikus és egy evangélikus vallású világtalan nebulóval, akik öten budapestiek, a többiek pedig vidékiek voltak.¹³ A hitoktatással kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy a keresztény növendékek római katolikus és evangélikus vallás-tanárait is a hitközség fizette.¹⁴

A vakok tanintézetének remek csapata

A Wechselsmann-féle tanintézet elindítására és működésének megtervezésére egy bizottságot állítottak fel, melynek elnöke a fentebb említett Baumgarten Lajos volt, a neológ hitközség egyik előljárója, aki a közigazgatási életben is jelentőset alkotott, részt vett a postatakarékpénztár, a Pesti Első Takarékszövetkezet, a Hazai Bank, a Ganz-Danubius, a Nasici tanningyár és több helyi érdekű vasút igazgatóságában.¹⁵

Az alelnök dr. Ballai Lajos (szül.: Blau, 1855–1912) miniszteri tanácsos, a Szabadalmi Hivatal elnöke volt. Kiváló jogász volt, aki elsősorban a kereskedelmi minisztériumban fejtette ki munkásságát, az ő nevéhez fűződik a baleset-biztosítás, a vasárnapi munkaszünet, az iparfelügyelet, a munkásbeteg-segítés és a házaló kereskedelem szabályozására vonatkozó törvénytervezetek. A társadalmi életben is kiemelkedő szereplő, a Lipótvárosi Kaszinó elnöke volt, emellett pedig időt szakított arra is, hogy a Fővárosi Szegény Gyermekkert Egyesületet és a Magyar Hűtőipari Egyletet is elnökölje, s mint előljáró részese volt a pesti neológ hitközségben, Chevra Kadisában és az Izraelita Kézmű- és Földművelési Egyesületben is. Számos kitüntetés birtokosa volt, megkapta a III. oszt. vaskoronarendet, csillagdíszes porosz koronarend lovagi jelvényét, a belga Lipót-rend tiszti nagykeresztjét és a francia becsületrend tiszti keresztjét is.¹⁶

A bizottság öt tagja pedig Adler Szigfrid bankár, 1936-tól magyar királyi kormányfőtanácsos,¹⁷ dr. domonyi Domonyi Mór (szül.: Brüll, 1872–1944), a Magyar Folyam Tengerhajózási Részvénytárság vezérigazgatója, 1917-től miniszteri tanácsos,¹⁸ dr. Frischmann Gyula (1851–1928), a Ferenc József kereskedelmi kórház alapítója és belgyógyász főorvosa voltak.¹⁹

Továbbá, az adományozó család részéről, Neuschloss Emil (1836–1912) építési vállalkozó, nagyiparos, a Nisici Tanningyár alapítója, Ferenc József-renddel és III. oszt. vaskoronarenddel kitüntette, továbbá Stern Ábrahám (1855–1934) tanár, a pesti neológ hitközség elemi és pol-

gári iskolájának – 1917-ben polgári érdemkereszttel ki-tüntetett –²⁰ igazgatója voltak a bizottság tagjai.

A bizottság előterjesztésére a kitűnő gyógypedagógust, Adler Simont (1861–1930) választották meg az intézet igazgatójává, aki ezt megelőzően az Izraelita Siket-némák Országos Intézetének volt tanára.

De milyen ember is volt Adler Simon?

Hosszasan lehetne sorolni a tanintézet igazgatója által szakirodalmat, vagy kimerítően lehetne dicsérni szakmai kvalitásait, hogy munkatársa volt a gyógypedagógiával foglalkozó első szaklapnak, a *Kalauznak*, de tömérdek cikke jelent meg hazai és külföldi szaklapokban is, de ehelyett nem csak világtalan, de még siket tanítványának sikerével emlékezünk rá, mely ez előzőeknél ezerszer hatásosabb:

„Egri Margit közvetlen környezetével úgy érintkezik, hogy aki valamit mondani akar, az a tenyerébe rajzolja egymásután a latin nagy betűket és így alakulnak ki a szavak, mondatok, amelyeket Egri Margit könnyen megért. Megtanult Adler Simontól legelőször tökéletesen magyarul, aztán németül, angolul és legutoljára az eszperantóra tanították. Egri Margit gyors felfogásával valósággal nyelvzseni.

Amikor már megtanult angolul, levelet írt Keller Helénnek. Ezalatt azt kell érteni, hogy Braille-írásos, pontozott betűket vágott ki, egymás mellé ragasztotta és intelligens, értelmes angol levelet állított össze. Éppen csak a borítékot címezték meg helyette. Nemsokára választ kapott és azóta meleg levelezésben áll Keller Helénnel. El lehet képzelni, hogy mennyit fáradozott Adler Simon a vak leánnyal, amíg négy nyelvre megtanította. [...]

A szerencsétlen vakokkal, siketnémákkal tehát valóságos hősök foglalkoznak. Ilyen volt Adler Simon is.”²¹

A vakok gyönyörű vára

Lajta Béla szinte minden épületén meglátszik az a példátlan szeretet, amivel egy-egy témához nyúlt. A Wech-

selmann-féle tanintézet tervezésekor Adler Simonnal körbejárta a külföld hasonló intézményeit, hogy a lehető legalkalmasabbat tervezhesse a haza világtalan gyermekeinek: „Lajta kőben érezte azt, amit aztán Adler benn megvalósított. Egy kemény alapon álló meleg fészket, hol nincs hiány semmiben, hol nincs gond, egy fészket, melynek lakói vakok, kikre állandóan süt a szeretet melege. S ebben a fészekben ráérnek a hívatottak külön-külön minden egyes gyermek lelkébe elmélyedni, a gyermekek nem éreznek tanulási kényszert, itt mindenkiket egyéni alkata szerint igyekeznek kárpótolni a nevelés, a kultúra eszközeivel azért, amit sötét világban nélkülözni kénytelen.”²²

„Az épület oly hívogató, magyar szemnek és léleknek látványosság. Várszerű, tornyos, de nem komor. Nem büszke várúr lakozik benne, ki lecsap zsákmányára. A szeretet, a finomság, a gyöngédség sugárzik ki belőle. [...] Úgyszólván múzeumi gyűjteménye a magyar nép formáérzékének, de a múzeumok ridegsége, túltömöttsége nélkül: minden a maga helyén, szerényen, de imponálóan.”²³

Felemásra sikerült felavatás

A tanintézet ünnepélyes, záróköletéttel egybekötött felavatását 1908. december 20-án tartották. A jeles eseményt Lazarus Adolf (1855–1925) Dohány utcai főkántor nyitotta meg a 30. zsoltár eléneklésével, majd Weinmann Fülöp elnök ismertette az intézmény történetét.²⁴ Az adományozó özvegye nem akart rivaldafénybe kerülni, helyette meghúzódott a közönség sorai között, ám azt a tisztelet spontán megnyilvánulása elől, melyet a körülötte ülők kezdeményeztek, hogy hirtelen felállva éltesék, bizony a nagyszony sem tudott kitérni.²⁵

Az illusztris vendégek sorában ült Bárczy István (1866–1943) főpolgármester, a különböző egyesületek elnökei, hitközségi előljárók, ám a kormány részéről senki; még csak egy „kimentő” levél sem árválkodott tőlük a tanintézet igazgatójának íróasztalán. Ezt az indokolatlan sér-

VAKOK INTÉZETE

tést az *Egyenlőség* szerkesztői nem hagyták szó nélkül, s földoldali cikkükben a következőket írták:

„Bizonyosan tudom, hogy ha a lagmaci kaszinó az utolsó vályogot helyezné el a helyi kultúrának épített épületén, vagy a böcöködi dalárda zászlószentelő ünnepélyt tartana, a meghívott kormány hanyatt-homlok sietne

ötször is megtörténik. Vagyis az történt, kérem szépen, hogy a Wechseldmann lovag hagyományából épített vakok házát adták át rendeltetésének, a pesti zsidó hitközség rendezte az ünnepélyt, s meghívta rá a kormányt is. A kormány azonban nem jött, nem képviseltette, sőt ki sem mentette magát. [...]

WECHSELDMANN-FÉLE INTÉZET A VASÁRNAPI UJSÁGBAN (1909)

az ünnepély alkalmából meleg részvételéről szolgáltatni bizonyosságot. Rőfös sürgönyök mennének Lagmacra éppúgy, mint Böcöködre s fényesen cikornyázott szavak hirdetnék a nemzeti kormánynak a nemzet összes szívverésével összedobbanását.

Itt mifelénk azonban nem volt sem lagmaci vályogletétel, sem böcöködi zászlószentelés. Itt egyszerűen az történt, ami mindennél sokkal kisebb jelentőségű, ami Budapesten olyan közönséges valami, hogy akár naponta

az ünnepély alkalmából meleg részvételéről szolgáltatni bizonyosságot. Rőfös sürgönyök mennének Lagmacra éppúgy, mint Böcöködre s fényesen cikornyázott szavak hirdetnék a nemzeti kormánynak a nemzet összes szívverésével összedobbanását.

Magyarország új erkölcsökre tanítja a serdülő nemzedéket. Magyarország kutyába veszi az egész Wechseldmann-féle alapítványt. Jótékonyság? Kultúra? Tekintet nélkül a felekezetre? Mindez suvíksz. Még éppen az hiányoznék, hogy a kormány tudomást vegyen róla. Mi köze ennek a kormánynak a felekezeti harmóniához és a kultúrához? [...]¹⁶

De ahogy bölcsen, ugyanebben a lapszámban egy másik helyen megjegyezték: „Kormányok jönnek, mennek, de a haza nem változik!”

Wechseldmann Ignác azt hitte, hogy a nyomorúságban ledőlnek a választófalak ember és ember között, s azért zsidót, keresztényt egyaránt befogadott a maga irgalomházába. Wechseldmann Ignác csak a szerencsétlenséget nézte és csak a kultúrát látta és nem hallott egyebet, csak azt, hogy az ő pénzén, az ő palotájában ötven vak gyermek hangos lármával örül az életnek és ötven vak gyermek remegő hangon olvassa egy könyvből a Petőfi Sándor és Arany János verseit. [...]

Am Wechseldmann Ignác csalódott. Az idők megváltoztak kihült porai fölött és Magyarország új kor-

¹ „Hírek – Az orsz. izr. tanító egyesület közgyűlése.”, *Egyenlőség*, 1904. 23. évf. 28. szám, 8. old.; ² „344 tanítónak a 200–200 korona.”, *Egyenlőség*, 1904. 23. évf. 20–21. szám, 7. old.; ³ „Hírek – Öreg tanerők öröme.”, *Egyenlőség*, 1905. 24. évf. 3. szám, 10. old.; ⁴ Gerécz Károly, „Kegeletlenség.”, *Egyenlőség*, 1904. 23. évf. 30. szám, 6–7. old.; ⁵ A *Néptanítók Lapja* szerkesztőinek ignoranciáját voltak olyanok is, akik szóvá tették, például P. Tóth János máramarosszigeti ev. ref. tanító. Lásd: „Hírek – A Wechseldmann-féle alapítvány.”, *Egyenlőség*, 1904. 23. évf. 32. szám, 9. old.; ⁶ Uo.; ⁷ „Hírek – Egy indítvány”, *Egyenlőség*, 1904. 23. évf. 33. szám, 9. old.; ⁸ „Napi hírek – Arany érdemkereszt.”, *Pesti Napló*, 1905. 56. évf. 68. szám, 12. old.; ⁹ „Ingatlanok forgalma a fővárosban.”, *Pesti Hírlap*, 1905. 27. évf. 72. szám, 20. old.; ¹⁰ „A lovag Wechseldmann Ignác és neje, Neuschloss Zsófia vakok tanintézete.”, *Egyenlőség*, 1908. 27. évf. 51. szám, 5–7. old.; ¹¹ „Az emberszeretet új háza.”, *Ország-Világ*, 1908. 29. évf. 52. szám, 1045–1046. old.; ¹² „Hírek – A Wechseldmann-féle vakok intézetének megnyitása.”, *Egyenlőség*, 1907. 26. évf. 32. szám, 10. old.; ¹³ Ld. 10-es jegyzet; ¹⁴ „Hírek – A pesti hitközség oktatásügyi értesítője”, *Egyenlőség*, 1914. 33. évf. 3. szám, 8. old.; ¹⁵ „Hírek – Baumgarten Lajos”, *Egyenlőség*, 1918. 37. évf. 20. szám, 11. old.; ¹⁶ „Hírek – Ballai Lajos dr.”, *Egyenlőség*, 1912. 31. évf. 42. szám melléklet, 1–2. old.; ¹⁷ „Hivatalos rész”, *Budapesti Közlöny*, 1936. 70. évf. 25. szám, 1. old.; ¹⁸ „Napi Hírek – Domony Móric miniszteri tanácsos.”, *Pesti Hírlap*, 1917. 39. évf. 298. szám, 8. old.; ¹⁹ „Halálóvás.”, *Pesti Hírlap*, 1928. 50. évf. 19. szám, 13. old.; ²⁰ „Stern Ábrahám halála”, *Egyenlőség*, 1934. 54. évf. 32. szám, 3. old.; ²¹ „Vak, siketnéma, de azért négy nyelvet tud egy magyar leány”, *Ujság*, 6. évf. 290. szám, 12. old.; ²² „Adler Simon nyugalomba vonult.”, *Siketnémák és Vakok Oktatásügye*, 1930. 32. évf. 1–2. szám, 231–232. old.; ²³ K. S., „Világtalanok világa.”, *Egyenlőség*, 1908. 27. évf. 52. szám, 9–11. old.; ²⁴ „Hírek – Ünnepe a vak gyermekek házában.”, *Magyarország*, 1908. 15. évf. 305. szám, 9. old.; ²⁵ K. S., „Világtalanok világa.”, *Egyenlőség*, 1908. 27. évf. 52. szám, 9–11. old.; ²⁶ Idem., „A kormány tünet.”, *Egyenlőség*, 1908. 27. évf. 52. szám, 1–2. old.

Pajzs és nyíl: az öröm a veszélyben sem maradhat el!

STEINER ZSÓFIA *írása*

Lág báomer napjainkban igazi zajos, vidám, tábortüzekről, parádéktól hangos örömnep. Izrael- és világszerte hatalmas, lobogó máglyák festik vörösre az égboltot, a gyerekek számára íjászversenyeket és zászlókkal, transzparenszekkel tarkított felvonulásokat rendeznek.

Idén azonban Izrael déli részén másféle tüzek lobbantak föl, másféle nyilak röpöttek el, másféle zaj töltötte be a levegőt. Az izraeli hadsereg jól célzott terrorelhárító akcióját követően (melyben az Iszlám dzsihádtöbb, a Gázai övezetben található célpontját és vezetőjét semmisítették meg) rakétazápor hullott az ország déli és középső részére. Az izraeli katonai akció, talán részben épp lág báomer ünnepére utalva, a „Pajzs és nyíl hadművelet” nevet viseli. És bár semmi nem feledtetheti el a rémületet, amit azok az ártatlan civilek éreznek, akik bunkerszobákban és óvóhelyeken töltötték az ünnepet kerti-partik helyett, a helyi Chábád igyekezett oldani a feszültséget és lág báomer élményt varázsolni a gyerekek és felnőttek számára. Pillanatok alatt interneten keresztül elérhető virtuális parádét rendeztek: több ezer néző követte a gyerekek számára jól ismert és kedvelt hírességek műsorát az ünnep előestéjén. Emellett ún. micva-tankok járták Beér Seva utcáit, amikor csak lehetett, vidám zenét sugároztak az otthonaikba vezényelt lakosoknak. A lubavicsi ifjúsági szervezet vezetői emellett megígérték, hogy amint lehet, megtartják a tervezett felvonulásokat.

Míg gondolataink és imáink Izrael felé szálltak, a világ többi részén nem maradhatott el a lág báomeri multság. Még a háború sújtotta Ukrajnában is megtalálták a lehetőséget az ünneplésre: „Ez volt a legjobb napom, amióta kitértek a harcok!” – jelentette ki a 9 éves Ávrám Timor a hárkivi ünnepeken, míg egy idős férfi a gyerekek felvonulását látva azt mondta: „Ha nem lenne a közösség, egyedül lennék. A zsinagóga új életet adott nekem”.

Budapesten a már megszokott Duna-parti, grillezéssel egybekötött lág báomeri ünneplés mellett a Bét Menáchem Óvoda és Iskola diákjainak felvonulására is sor került idén is. A CTeen ifjúsági szervezet sportnappal, a szentendrei Zsidóház pedig lovaglásal és kerti sütögetéssel ünnepelt.

Adja az Örökkévaló, hogy mihamarabb helyreálljon a nyugalom Izraelben: a tankok csak micvatankok, a felvonulók vidám gyerekek, az égbe röpönnő lángok pedig örömtüzek legyenek!

Már csak az van, ami nincs

JUHÁSZ VALI interjúja

Sokszor úgy érezzük, hogy a holokausztról már mindent tudunk. Valójában azonban rengeteg emlék szunnyad a mélyben, olyanok, amelyekről nem beszéltek az emberek, mert nem akartak, nem tehették. Ezeknek a kibeszéletlen történeteknek a felkutatására vállalkozott egy filmrendező, egy szociálpszichológus és egy kulturális antropológus fókuszcsoporthoz interjúk keretében. A beszélgetésekből film készült, a projekt egyik munkatársával, PAPP RICHÁRDdal beszélgetünk.

NÉVJEGY

PAPP RICHÁRD

- **SZÜLETETT:** 1973
- **FOGLALKOZÁSA:** kulturális antropológus, egyetemi docens – ELTE TTK
- **CSALÁD:** három gyermek édesapja

Gimnazista voltam, amikor egy barátnőmmel elindultunk kutyát sétáltatni. Az utcájuk végén lévő dzsumbujt a helyiek „zsidótemetőnek” nevezték. Nem tudtam pontosan, hogy ez mit jelent, azt láttam, hogy rengeteg kidőlt, törött, érthetetlen betűkkel és itt-ott magyar nevekkkel vésett sírkő kandikál ki a gondozatlan növényzetből. Később tanultunk a holokausztról, akkor kötöttem össze a zsidókat a zsidó temetővel. Sokáig azonban a zsidó temető a képzeletemben egyet jelentett egy elhanyagolt, sűrű növényzettel benőtt területtel. Sokszor eszembe jutott, hogy vajon miért nem tesszük ezeket rendbe. Miért érezzük azt, hogy semmi közünk a zsidókhoz, pedig pontosan tudjuk, hogy kik ők? Például a kisboltos a főutcán, akinél szemenként is lehetett venni cukrot, nem csak egy egész zacskóval, így a szegényebb gyerekeknek is jutott. Esetleg az egyik tanárunk az iskolában, akinek furcsa neve volt és az idősebbek emlékeznek még a szüleire is, akiket a háború alatt elvittek, de senki nem tudta, hogy miért. Vagy tudta, de erről nem beszélünk.

Surányi András rendező (aki az elmúlt években holokausztúlélőkkel készített interjúkat a Sorsok Háza Múzeum kiállítási anyagához), Csepeli György szociálpszichológus (akinek több műve is jelent meg a témában, például 1990-ben az antiszemitizmus lélektanáról) és Papp Richárd kulturális antropológus (akinek kutatási területei közé tartozik az identitás, vallás, kulturális emlékezet, több műve is van a zsidó reneszánszról, humorról, identitásról) nagy fába vágta a fejszét: olyan dokumentumfilm-sorozat (majd később könyvet) terveznek készíteni, amelyben a különböző fókuszcsoporthoz tagjai beszélnek a zsidó holokauszt emlékezetéről helyi, családi, iskolai szinten. Terveik szerint ez elindít egy társadalmi diskurzust, ami feloldhatja a hallgatást és hangosan is ki merjük mondani azt a szót, hogy zsidó.

– Az indíttatás egy ilyen típusú dokumentumfilm-sorozat elkészüléséhez alapvetően világos: edukáció, párbeszédindítás, közös gondolkodás. Arra lennék kíváncsi, hogy mi volt a közvetlen „casus belli” ahhoz, hogy elkezdődjön ez a kutatás, az interjúk készítése és a forgatás.

– Leginkább a kiáltó csend, ami a mai napig rombolja a magyar társadalmat. Az európai és a magyar identitást is érdemes újragondolni abból a szempontból, hogy különböző társadalmakban, az európai kultúrában megtizedelték a társadalmat, eltűntek a társadalom meghatározó, fontos, látható alkotói, polgárai. Megölték őket a náci, kollaborálva a helyi emberekkel. És ezzel szembe kell nézni és ennek kapcsán formálni az emlékezetet. Az eltűnt emberek hiánya és az ezzel való értelmező, nem haragvó, nem bosszút állni akaró, hanem egymásra figyelő emlékezetet kellene kialakítani. Ahogy Franciaországban, Németországban, Hollandiában elkezdtek ezt, persze nem tökéletesen, mert vannak kritikák ezzel kapcsolatban, de legalább van mit kritizálni. Ezt Kelet-Európában is el kellene végeznünk. A 80. évforduló szintén egy ok, amiért ezt elkezdtek kutatni. Hiszen lesz egy fontos évforduló, lesznek megint politikai beszédek, kiállítások, gyászszertartások, az intézményesített holokauszt-emlékezet. Na de mi van a mindennapokban? Nem volt szembenézés, ezért távolságtartás van. A médiában is, több olyan helyen, ahol meghívtak minket, elmondtuk, hogy milyen fontos lenne például egy betelefonálás műsort csinálni a holokauszt emlékezetéről. Semmiképpen – mondták. Nincs olyan médium, ahol ezt bevállalnák. Attól fél mindenki, hogy mi robbanna ki ebből – de valahol el kellene kezdeni. Micsoda forradalmi dolog lenne egy ilyen műsor! Együtt lehetne értelmezni, kivinni a nyílt társadalmi diskurzus területére.

De visszatérve a rendezvényekre: a hivatalos megemlékezések mellett a mindennapokban hogy néz ki az emlékezet? Ahogy a szomszédos országokban jártunk, az ottani kollégák is rögtön reagáltak, hogy ők is ezen gondolkodnak évek óta, csináljuk.

Mi nagyon örülnénk, ha kicsiben elindulna ez a folyamat, először a vetítésekkel.

– Erről a kutatásról most már egyre több irányból lehet hallani. Befejeződött az első szakasz, a munka folytatódik. Hogyan kell elképzelni egy ilyen nagy volumenű projekt elindítását technikailag, módszertanilag?

– Mivel ez egy meglehetősen érzékeny téma, már a beszélgetőtársakat megtalálni is komoly kihívás. Önmagában megérne egy tanulmányt, hogy ki az, aki hajlandó eljönni és ki az, aki nem, és ő miért nem. Az antropológia módszertana nagyon nagy segítség ebben. A kutatás antropológiája ugyanis nemcsak interjúkészítésre épül, hanem terepmunkára is. Ami azt jelenti, hogy az ember elmegy egy közösségbe, egy településre, bejárja azokat, közben beszélget az emberekkel. Különböző elemzéseket készítünk, ilyen például a tér-elemzés, amiben fény derülhet az emlékezetre vagy annak hiányára a térben, a látható vagy nem látható szimbólumokban. Ha van helyben zsidó közösség, akkor az általuk látogatott megemlékező vagy más jellegű eseményein részt vesz a kutató. Megpróbál bekapcsolódni az adott mikrotársadalom életébe – hiszen ott szeretne majd interjúkat készíteni.

Igyekszik az emberekkel kommunikálni, egyenesen elmondja, hogy miért van ott: ezt kutatja, szeretne interjúkat készíteni, amelyeket ráadásul vizuálisan is rögzíteni kíván. Motiválni próbálja az embereket, hogy amikor majd eljön az interjú napja, akkor legyenek vállalkozó kedvűek, akikkel lehet beszélgetni. Minden lokalitásban vannak emberek, akikkel kapcsolatban vagyunk régebb óta, akik ezt a kutatást már értik, ismerik. Ők főként helyi értelmiségiek: tanárok, könyvtárosok, múzeumban dolgozók vagy érdeklődő helyiek. Őket is bevonjuk, együtt gondolkodunk velük és segítenek a saját ismeretségükben keresni és motiválni embereket, hogy leüljenek velünk beszélgetni: időkör klubjába járók, iskolások, barátok, helytörténészek.

Ilyenkor készítünk egy rövid összefoglalót arról, hogy mi lenne a téma, ezt előzetesen elolvashatják a potenciális beszélgetőtársak. Megpróbáljuk konstruktívan bevonni a helyi embereket. Ez nem egyszerű munka, de csináljuk és van eredmény.

– Amikor felkérnek embereket az interjúkra, milyen típusú válaszokkal találkozunk? Van olyan, hogy valaki jelzi, hogy eljön, aztán mégsem? Mivel indokolnak ilyenkor?

– Igen, ez is egy tanulságos téma, hogy valakik miért nem jönnek el, miután megbeszéltük. Háromféle visszautasítással találkozunk általában: semmiképp; hezitál, hogy eljőjön-e vagy nem, aztán közvetlenül előtte lemondja; azt mondja, hogy jön, de végül nem érkezik meg.

Bizalmatlanság

Önmagában az is izgalmas, hogy van egy bizalmatlanság a kérdéssel kapcsolatban és velünk, a kutatókkal kapcsolatban is, aminek megvan mind a zsidó, mind a nem zsidó olvasata.

Sokan azért nem akarnak részt venni egy ilyen interjúban – legyenek idősebbek vagy akár fiatalok –, mert at-

tól tartanak, hogy ha erről beszélünk és ezt még fel is veszik kamerával, ki tudja, hogy a környezet hogy fog erre reagálni, lehet, hogy ebből még bántódásuk lesz. Nem kell ezt nyíltá tenni, mert ki tudja, milyen következményei lesznek. Ez abból fakad, hogy a légkör és a hiány az emlékezetben, az üvöltő csend, illetve a mindennapi társadalmi életben az ismeretek hiányából fakadó feszültség bizalmatlanná teszi az embereket. „Mit fog szólni a környezetem, ha elmesélem, hogy a családban vannak holokauszt áldozatok, vagy holokauszt túlélők?” Ez megdöbbentő, de nem meglepő zsidó oldalról, hiszen a szocializmusban a „szőnyeg alá volt söpörve” – ahogy a megkérdezettek mondják – ez a kérdés. Pedig mindenkinek a felelőssége, hibája, hogy nem volt erről nyilvános társadalmi párbeszéd azóta sem. Az oktatásban ugyan történtek változások: vannak iskolák, ahol az emlékezet napján esetleg beszélnek erről vagy elviszik a gyerekeket Auschwitzba, de a helyi holokauszt-emlékezetről eszükbe sem jut, hogy feldolgozzák. A tanárok nagy többsége ezt elmulasztja. Volt-e a településen zsidó iskola, honnan vitték el a zsidókat, hányan jöttek vissza, volt-e, van-e zsidó temető, zsinagóga, megvannak-e a házaik? Ezeket a házakon – ha még meg is vannak – semmilyen jelzés nincsen.

Franciaországban vannak olyan helyek, ahol az iskolaépületre teszik ki az áldozatok neveit, hogy a gyerekek át tudják élni azt, hogy ha 100 évvel ezelőtt születtek volna, akkor őket vagy a padtársukat pont ugyaninnen vitték volna el. Ez a légkör, az emlékezethiány pedig táplálja ezt a bizalmatlanságot.

A nem-zsidók visszautasítása pedig általában így hangzik: „esetleg olyat mondok, amit később nem tudok vállalni”. Azt gondolják, biztosan olyasmit kérdezzünk, ami őt majd kompromittálja, vagy ha megjelenik az arca valahol, akkor gondja lehet.

Volt egy olyan történetünk egy magyar faluban, ahol egy hölgy kísért volna el minket a temetőbe. Ő egy független önkormányzati képviselő volt. Az utolsó napokban

lemondta, mondván, ő mégsem jön el a temetőbe velünk, mert szeretné a függetlenségét megőrizni. Hiszen azzal, hogy mi egy ilyen témát feszegetünk, mi egy baloldali, zsidó médium lehetünk, és ettől ők tartanak.

A Visegrád Fundnak köszönhetően kiterjeszthettük a kutatást Szlovákiára, Csehországra, Lengyelországra és a volt Jugoszlávia (Bánát) területére. Nagyon érdekes lesz összehasonlítani Bácska és Bánát emlékezetkultúráját (Bácskában Horthyék, Bánátban pedig a németek kezdték meg a deportálásokat, és mivel nagyon közel van egymáshoz a két terület, érdekes, hogy miként jelennek meg ezek az emlékezetben.)

De ezeken a területeken (eddig a Délvidék és Szlovákia kapcsán tudom ezt mondani) szintén nagy a bizalmatlanság. Hiszen a kelet-európai területeken a filmben a „Tabu” címszó alatt szereplő részben tárgyalt kérdésre, hogy volt-e szó a holokausztról a családban, a rokonságban, az iskolában, az ismerősök között, a munkahelyen vagy bárhol, azt mondják, hogy nem volt szó, ez tabutéma volt zsidó és nem-zsidó körökben egyaránt.

Tabu

Sokan bizalmatlanok önmagukkal szemben is, hogy mit fognak mondani, hiszen tabu volt a téma, csak elejtett foszlányokat hallottak. Kifejezetten sok a reflektálatlan antiszemitizmus, ami azt jelenti, hogy valakitől hallott valamit, de nincs hozzá köze. Például: „Én csak annyit tudok, hogy nekem a nagymamám azt mondta, hogy végre elviszik őket dolgozni”. Érti, hogy volt valami zsidózás, de nem tudja az odavezető utat meg semmit erről, csak mondja, amit hallott gyermekkorában. Sokan attól félnek, hogy ha eljönnek egy ilyen interjúra, akkor egy ilyen váratlan szituációban olyan helyzetbe kerülnek, hogy ha elmondják, hogy náluk otthon zsidózás volt, abból még baj is lehet. Aki viszont eljön, azt nem lehet megállítani, hosszú sokszor 4-6 órás interjúkat is készítettünk.

Eredetileg több kérdésünk is volt (nem csak hat), de le kellett csökkentenünk, mert napokat beszéltünk volna végig. Azért jó a fókuszcsoporthoz, mert így egymásra is tudnak reflektálni, ha akarnak. Egymás mellett ülnek és mondanak egymástól eltérő narratívákat. Így a kutatás írja önmagát: a fókuszcsoporthoz az volt az elképzelésünk, hogy zsidót és nem-zsidót is egymás mellé ültetünk. Mivel Magyarországon nincs egy közös, értelmező emlékezet, ami mindannyiunk ügye a társadalomban, amelyben leülhetnénk és megoszthatnánk egymással a gondolatainkat, érzéseinket, a bennünk lévő feszültséget.

Ha csak pár száz, pár ezer embert megtalál a film, már az is nagyon jó, mert hátha elindul egy értelmes diskurzus. Úgy tűnik, hogy jó úton haladunk, hiszen kezdünk mozgalommá alakulni, sokan segítenek nekünk a kutatásban. Ha a párbeszéd az interjúk segítségével elindulhat, akkor a társadalmi cél szempontjából rendkívül fontos és izgalmas dolgot viszünk véghez.

Meg szeretnénk vizsgálni, hogy a különböző települések között milyen hasonlóság és milyen különbség van az emlékezet és felejtés kapcsán és ugyanezt igyekszünk felderíteni a generációk szempontjából is.

Az interjúk kérdései, technikai részletei:

1. Ki a zsidó?

Nagyon érdekes, hogy erre a kérdésre miként válaszolnak, mennyire bizonytalanok ebben és ezért előjönnek a reflektálatlan antiszemita frázisok.

2. Tudja-e, mik voltak az üldöztetések okai és mik az okai a mai létező antiszemitizmusnak?

Reflektálatlan antiszemitizmus: a zsidók kezében van a világhatalom, nagyon műveltek, a legjobb gazdasági és társadalmi pozíciójuk van, én nem, de mások ezért irigyek rájuk.

3. Tudja-e, hogy zajlottak az ön településén a deportálások?

Mit hallott erről vagy látta-e esetleg, van-e erről tudomása? „Elvitték őket dolgozni.” Nem beszéltünk/beszélünk erről, mert mindenkinek van valamilyen érintettsége és ez csak konfliktusokat szül – így érzik.

4. Mit tud a településén/lakhelyén található, látható zsidó vonatkozású emlékhelyekről, temetőkről, hogyan éltek a zsidók? Hol állt zsinagóga vagy zsidó vonatkozású hely? Tud-e erről valamit?

Vannak olyan helyek, ahol van emléktábla vagy ilyesmi, de mivel nincs egy látható hely, ahonnan lehetne tudni, hogy van ez az emléktábla valahol az épületen, így nem is tudják, hogy létezik. Szinte teljesen láthatatlan, még a közösség tagjai sem tudják.

5. Hallott-e a holokausztról otthon/családban/iskolában/munkahelyen, a mindennapi életben?

Megható és tragikus történetek vannak arról, hogy a felejtés miként van belekódolva az emberekbe. Erről nem beszélünk, vagy zsidó okokból („nehogy megtudják, hogy mi zsidók vagyunk”). Olyan családban nőnek fel emberek, ahol azt hallották a szüleiktől, hogy erről azért nem beszélünk, mert az egész világ antiszemita. A fiatalabb generáció története pedig az, hogy felnőtt korukig nem is tudták, hogy a családban van zsidó vonatkozás.

A nem-zsidóknál pedig: nem beszéltünk róla, minket ez nem nagyon érdekelt vagy hogy ugyan voltak a szülőknek, nagyszülőknek zsidó ismerősei, de „nem illik” megkérdezni őket, hogy régen mi történt velük, vagy milyen családtörténetek vannak. Csak foszlányokat hallottak.

6. Kell-e emlékezni? A nemzedékeken át hogy megy tovább az emlékezés és a felejtés?

Az emlékezés és a felejtés itt kap értelmet. Vagy az jön elő, hogy kell, de „mindent a helyén kell kezelni, túlzás már ez a sok emlékezés.” Aztán fiatalok azt mondják, hogy nem csak hogy kell emlékezni, hanem sokan konkrét javaslatokkal állnak elő, hogy miként kellene. Sokszor az emlékezés mai formáit unalmasnak, üresnek tartják.

A fókuszcsoporthoz korcsoportjai:

70 év felett; 35-70 év között; 18-35 év között

Az első szakasz települései:

Ricse; Kőszeg; Budapest; Nagyvárad, és még folytatjuk.

Generációk

Szlovákiában a kollégákkal azon gondolkodtunk, hogy vajon miért van az, hogy minden idősebb fókuszcsoportban előkerül az, hogy a fiatalokat szidják, hogy „a fiatalok nem tudnak semmit és a holokauszt-emlékezet el fog tűnni”, és erről a fiatalok tehetnek. Valójában azonban ugyanezek a településeken ezek a fiatalok sokkal többet tudnak, mint amit az idősek gondolnak, vagy ha nincs is több ismeretük, nyitottabbak, érdeklődőbbek. Sokan jártak Auschwitzban is. Ahogy az idősebbeknél ez sokkal ritkább volt. Az idősebbek traumája erősebb, hiszen ha nem maguk voltak az üldözöttek, akkor nem csináltak semmit, vagy kollaboráltak, pedig azokat, akiket elvittek, ismerték és kapcsolatban voltak velük. Kollégájuk volt, főnökük, a boltos, és nem csináltak semmit és emiatt szégyellik magukat.

Hozzáteve, hogy nincs olyan település, ahol ne fordulna elő, hogy ha valaki visszatért, ne a szétrabolt lakását találta volna. Nagyon kevés olyan példa van, hogy helyben akadt egy-egy barát, ismerős, aki megőrizte a javakat. És a településeken még mindig tudják, hogy kik voltak azok, akik szétlopták a zsidók javait, erről azonban megint csak hallgatnak.

Az idősek azt projektálják a fiatalokra, ami az ő mulasztásuk. Ők nem adták tovább, hátrítanak és áthárítják azt a felelősséget, hogy a kiáltó csendet fenntartották hallgatással és a felejtéssel. De vannak olyan idősek, akik itt eszmélnek rá, hogy nem beszéltek erről az unokájukkal, pedig még személyes emlékeik is vannak róla, szégyellik magukat emiatt és azt mondják, hogy az interjú után bepótolják.

A történelemórák hiányosságai

– *A saját gyermekem tudása a holokausztról leginkább tőlem ered, sajnos az iskolában erről nem túl sokat tanultak. Ezt nagy hiányosságnak tartom. Hogy látja a kutatás alapján, miként alakult ez a vizsgált településeken?*

– A fiatalok beszéltek a történelemtanáraikról, az oktatásról ezzel kapcsolatban. Főleg negatív példákat hoztak, túl sokat ezzel nem foglalkoztak, haladtak tovább a tananyagban. Valamilyen értelmezőbb oktatásra lenne szükség.

ség. Kertész Imrét kellene olvasniuk, értelmezve elmenni Auschwitzba, de nem szabad elfelejteni a helyi emlékezetet. Muszáj, hogy a történeket tudják kötni valamihez, hogy tudják, hogy miért nem szabad ilyet csinálni. Ha ez kimarad, akkor ez is egyfajta mitizálása a holokausztnak, az ember nagyon gonosz tud lenni, ez minden emberre vonatkozik. De elmulasztjuk azt, hogy megbeszéljük, hogy mindez Európában történt, az itteni történelem szegényfoltja, konkrét emberek csinálták, a te településeden is. Lásd, hogy azok az emberek, akik között élsz, vagy az idősebb generáció tagjai passzívan vagy tevőlegesen kollaboráltak a hatalommal és hozzájárultak ahhoz, hogy a településeden élő, majdnem minden tizedik embert elvitték és megölték. Az is az ő felelősségük, hogy itt volt a zsinagóga, most hült helye van. Nincs egy tábla, egy szobor, egy botlatókö. Úgy kell elvinni őket Auschwitzba, hogy közben rávilágítunk, hogy ez itt is történt.

Még mindig velünk van

Az is a tanulsága a kutatásnak, hogy bár most nincs Magyarországon vagy Kelet-Európában genocídium, az elfojtások, az indulatok és nagyon sokszor a tabuból fakadó kegyetlenség, a holokauszttagadás és az antiszemitizmus továbbélése miatt a holokauszt még mindig velünk van. Ez nem múlt el, itt él velünk és közöttünk, bennünk, akár tetszik, akár nem. Velünk élő társadalmi probléma. Ha a diákoknak, vagy azoknak, akik megnézik a filmet, ezt át tudjuk adni és beszélünk róla, akkor a szembenézés, az emlékezés talán egy előbb, valóságosabb dolog lesz.

A film

– *Hol tart most a film? Hány rész készült el és mik a további tervek?*

– Két rész, kétszer 50 perc. Az első négy településen készített fókuszcsoport-interjúk vizuális dokumentációja. A hat kérdésen keresztül hat témakörünk van, a kérdésekre adott válaszoknak az anyagából vágtuk össze. Elkészült a Miskolcon forgatott filmünk is és dolgozunk tovább.

MEGA CHALAKO Bake

A szombati asztal ékessége a frissen sült, foszlós szombati kalács: héberül chálá, magyarul a bárhesz. A szombati bárhesz elkészítése és a tésztaáldozat levétele a különleges női micvák egyike, a tészta gyúrásának ideje pedig különlegesen alkalmas arra, hogy másokért vagy magunkért imádkozzunk. Gyakori, hogy több nő egy azon időben készíti el a tésztáját, hogy együttes erővel imádkozhassanak valakiért, akinek különösen nagy szüksége van az égi segítségre. Világszerte népszerűek az esetenként akár több száz, több több ezer nőt is megmozgató bárheszsütő események. Ilyen a Chábád közösségekben megrendezett MegaChala elnevezésű program is, melyet immár másodjára szerveztek meg az Óbudai Zsinagógában, hogy a magyarországi zsidó asszonyok is részesei lehessenek ennek a különleges élménynek.

Május 14-én vasárnap összesen 180 zsidó lány és asszony gyűlt össze Óbudán. Különleges látványt nyújtottak, hiszen a szervezők azt kérték tőlük, az egységet kifejezendő, jöjjenek fekete-rózsaszín színekombinációba öltözve.

A zsinagógában minden zsinagógai közösségnek, sőt az ifjúsági szervezeteknek, az oktatási intézményeknek és női tanulóköröknek is külön asztala volt. Minden asztal egy-egy rebecenhez kötődött, aki a hozzá érkező hölgyeknek megtanította, ő hogyan szokta fenni a bárheszt. „Nagyon jó volt látni a régi barátnőket és az új arcokat” – meséli a programról az egyik asztalt vezető Feldman Mussie rebecen. – „Nagyon érdekes volt a program, ahogy bemutatták az egyes alapanyagok és lépések fontosságát. Reméljük, minden évben megrendezésre kerül majd, és az is tud csatlakozni, aki idén nem jött el.”

A bárhesztészta készítésének lépéseit egy-egy rebecen mutatta be: nemcsak az alapanyagot és a technikát, de azt is, milyen mélyebb, spirituális jelentősége van mindennek. A rebecenek emellett otthon megsütötték szokásos bárheszeiket, amit ki is állítottak, a recepteket pedig egy csinos gyűjtődobozban kapták meg a résztvevők. „Az a tervünk, hogy ezek a kártyák bővílni fognak: más rendezvényeken más recepteket lehet majd összegyűjteni” – tudtuk meg a programot szervező Erdős Judittól. A program másik fő koordinátora Sopie Bassman volt, az estet Radziner Chaya vezette.

Amíg a bárhesztészta kelt, addig a résztvevők a különleges női micvák-ról tanulhattak – ehhez kapcsolódóan a házassági tisztaság szabályairól szóló könyvecskek és szombati gyertyák is kerültek az ajándécsomagokba.

A résztvevők többsége olyanokból állt, akik nem sűtnék hétről hétre bárheszt, így számukra különleges élmény volt megtanulni a kalácskészítés fortélyait és megismerni a spirituális jelentőségét. De az sem unatkozott, akinek nem újdonság a bárheszsütés. A közös munka, a női összetartozás élménye különlegessé tette az estet mindenki számára.

Volt, akinek a bőség zavarában nehéz volt választani, melyik szervezethez is csatlakozzon, hiszen sokan sok szállal kötődnek a közösséghez – meséli Abergel Andrea, aki elsősorban a közösségi élmény miatt vett részt lányával az eseményen. „Én minden héten sűtök bárheszt, mégis érdekes volt számomra is megismerni többféle fonási technikát és megkóstolni a rebecenek különféle bárheszeit. Nagyon tetszett, hogy szinte mindenki komolyan vette a dresszkódot és fekete-rózsaszínből jelent meg.”

CHÁLÁ, CHÁLE, BÁRCHESZ: fókuszban a fonott szombati kalács

CHANA DEUTSCH *írása*

„Őrizd meg a szombat napját, hogy megszenteld azt” – mondja a Tóra (2Mózes 20:8.). E megszentelés a péntek, illetve ünnep esti, illetve déli kidus, melynek során áldást mondunk egy pohár borra és két egész kenyérre is. Ez a kenyér általában különlegesebb, mint hétköznapi párja: sok helyen cukorral, olajjal, tojással gazdagítják, és nem egyszerű veknit formáznak belőle, hanem megfonják. Ez a kalács a bárchesz vagy chálá. Szombatra hosszúkás fonatot készítenek, nagyünnepekre kereket. Sávuot ünnepén sok helyen búzaszem alakot formáznak vagy kisebb, búzaszemre emlékeztető téstadarabokkal díszítik a bárcheszt. Egyes különleges szombatokra kulcs, madár vagy létra formájú bárcheszt készítenek. A kalács tetejét gyakran különféle magokkal vagy mákkal szórják meg, hogy még díszesebb és különlegesebb legyen.

A név eredete

A világ legnagyobb részén a héber chálá (jiddis kiejtéssel chále) kifejezést használják e kenyérféle megjelölésére, erre mindjárt visszatérünk. Magyarországon a jiddis nyugati ágának egy szavát, a bárcheszt alkalmazták. A szó egy elmélet szerint a IX–X. századból, a Rajna-menti német lakosság egy legendájából ered: a Barchte nevű, fiatal, szőke, fonott hajú folyótündér hitük szerint elcsábította a falvak férfait. Az asszonyok az ő hajának mintájára készítették fonott kalácsaikat, hogy megvédjék férjeiket a csábítástól. Kalácsuk neve Barchte's Haar (Barchte haja) volt. A környékbeli zsidók valószínűleg ezektől az asszonyoktól vették át a fonott kalács receptjét és formáját, valamint a nevét is. Az átvételt minden bizonnyal segítette, hogy a szó nagyon hasonlít a „bróchesz” (héberül bráchet) kifejezésre, ami annyit tesz: „áldások”.

A chálá eredetileg egy tórai micvát takar, mely szerint a meggyúrt tésztából – amennyiben búza-, árpa-, zab-, rozs- vagy tönkölylisztből készült – egy darabot el kellett különíteni és a Szentélyben szolgálatot teljesítő kohénoknak, vagyis papoknak kellett adni. Ez a téstadarab a chálá. Mivel ma már és még nem áll a

jeruzsálemi Szentély, a leválasztott darabot kettős csomagolásban kidobjuk vagy elégetjük. (Részletekért ld. keretes írásunkat.) A chálá levétele egyike az asszonyok három különleges micvájának, melyeken a zsidó családi élet nyugszik (ha férfi készíti a tésztát, ő is leválaszthatja a chálát). Ezek: *chálá*, *nidá* (a házasság tisztasága), *hádlákát nérot* (szombati és ünnepi gyertyagyújtás) – a kezdőbetűk az egyik legfontosabb prófétánő, a zsidó asszony példaképe, Cháná nevet adják ki. Amikor e micvák bármelyikét végrehajtjuk, az az időszak *ét rácon* – különlegesen alkalmas idő kéréseink, imáink elmondására. Általa összekötjük a földi, fizikai valóságot Istennel, elismerjük, hogy Ő az, aki a világot teremtette és fenntartja. Ilyenkor imádkozhatunk a családunkért, Izraelért, az egész zsidóságért. Imádkozhatunk egészségért, jólétért, magunkért és másokért.

Sámor vözáchor

A kidusnál két egész vekni kerül az asztalra. A háláchá szerint ha valakinek nincs pénze borra és bárcheszre, akkor elhagyhatja a bort, és a bárchesz fölött kell elmondania a kidust. Szombaton három, ünnepnapokon két lakomát tartunk, alkalmanként két-két bárcheszre mondunk áldást,

emlékéül annak, hogy a sivatagi vándorlás során két adag manna hullott péntekenként. A bárcheszek jelképezik a szombattal kapcsolatos két alapvető parancsolatot is: *sámor vözáchor* – őrizd meg a szombatot és emlékezz meg róla.

Hogyan szegjük meg a bárcheszt?

Az áldásokat a zsidó jog által meghatározott sorrendben mondjuk el. A kidusnál azonban megfordul a sorrend, először hangzik el a borra mondott áldás, és csak azt követi az előrébb való, kenyérre mondott áldás. Ezt az ellentmondást azzal oldjuk fel, hogy díszes terítővel letakarjuk az asztalon várakozó kalácsokat, és csak a kidus és a borra mondott áldás elhangzása után fedjük fel őket. Ezenfelül a tálca vagy tányér, melyen a bárcheszek vannak és a takaró, mellyel letakarjuk őket, arra a két rétegnyi harmatra emlékeztet, melyek felülről és alulról védték az égből hulló mannát, míg a zsidók összegyűjtötték azt.

A kidust vezető személy, többnyire a családfő, egy kis bevágást ejt a bárcheszekre, majd felemeli azokat úgy, hogy mind a tíz ujjával hozzáérjen a kalácsokhoz, elmondja az áldást és levág egy kis darabot ma-

gának. Eszik, majd oszt az asztaltársaság többi tagjának is. Sok helyen szokás megtisztelni a ház asszonyát, először ő kap a kalácsból és csak utána osztanak az asztaltársaság többi tagjának, vagy az is lehetséges, hogy előbb az idősebbek kapnak és őket követik a többiek.

Miért vágjuk be a bárcheszt, mielőtt felvágjuk?

Az áldás előtti bevágás a bárchesz jelképes megszegését jelenti, hiszen minden más esetben előbb vágjuk le az elfogyasztani kívánt darabot és csak utána mondjuk el az áldást, ilyenkor azonban két teljes veknire van szükség, ezért a bevágás csak jelképes. Így hozzuk létre a harmóniát a két különböző elvárás között: legyen egész a kenyér, meg ne is...

Egy misztikus magyarázat szerint a bevágás része annak a rituális modulatsornak, mellyel Isten nevét helyezzük el a kalácson. Istennek számos neve van, ezek közül az egyik a tetragrammatonként ismert négybetűs istennév, J-H-V-H. A bárcheszen ejtett bevágás az egyenes jud (J); a bárcheszeket tartó két kéz ötöt ujjá az ötös számértéket képviselő két hé (H) betű; maga a szombat hosszúkára font bárchesz a két H közt a váv (V).

Bölcseink szerint e két magyarázat a zsidó otthon két legfontosabb oszlopát jelenti. Az egyik a harmónia, a másik a szentség. A harmónia azt jelenti, hogy egyensúlyt teremtünk a házastársi kapcsolatunkban, egyre javítva azt, a szentség pedig azt, hogy egyre jobbra tesszük az Örökkévalóval való kapcsolatunkat. A szombati étkezés tökéletes háttérrel biztosít mindkettőhöz: a családi beszélgetések és az asztalnál elhangzó tóramagyarázatok mindkét célt szolgálják.

Egy további magyarázat szerint a bevágással Izrael népének egységét fejezzük ki. A mindkét bárcheszen ejtett kis vágás ugyanis szimbolikusan megfelel a vekniket, tehát egyszerre négy bárcheszt tartunk a kezünkben. A három szombati étkezés alatt így összesen tizenkét kenyeret áldunk meg, Izrael törzseinek száma szerint.

A chálá levétele

Amennyiben egy bizonyos mennyiségű lisztnél több kerül a tésztába, akkor a szentélybeli áldozatok emlékére chálát kell belőle vennünk. Napjainkban, mivel már és még nem áll a Szentély, csak rabbinikus, nem pedig tórai parancsolat a chálá levétele. A leválasztott darab tészta a háláchá szerint fogyasztásra nem alkalmas, ezért meg kell semmisítenünk: vagy ehetlenné égetjük a sütőben (becsomagolva, nehogy bármi más étellel vagy a sütő bármely részével érintkezzen), vagy dupla csomagolásban kidobjuk. Ha a tészta folyékony, pl. süteményeknél, akkor az elkészült ételből kell levenni a chálát. Peszáchkor, amikor nagyon fontos a macesz sütésénél a gyorsaság és szó szerint minden perc számít, szintén az elkészült maceszből vesznek chálát. Akkor vagyunk kötelesek a chálá levételére, ha a következő ötféle gabona: búza, árpa, tönköly, rozs és zab valamelyikéből, illetve azok kombinációjából készült lisztet használunk.

Így tegyünk:

- ha 1230 gramm lisztnél kevesebbet használtunk összesen (ha nem csak egyféle tésztát készítettünk, akkor mindent egybe kell számolni): nincs szükség a chálá levételére
- ha összesen legalább 1230 gramm lisztet használunk a tészta elkészítéséhez: a nyers, már meggyúrt tésztából chálát kell vennünk
- ha több mint 1660 gramm lisztet használunk, áldás kíséretében választjuk le ezt a kis darabot.

A chálá leválasztása után, ezt az áldást mondjuk:

ברוך אתה ה' אלהינו כלך העולם, אשר קדשנו במצותיו וצונו להפריש חלה מן העסקה.

Áldott vagy Te, Örökkévaló Istenünk, a világ Királya, aki megszenteltél minket parancsolataiddal, és megparancsoltad, hogy leválasszuk a chálát a tésztából.

Miután leválasztottuk a tésztadarabot (ami legyen nagyobb, mint egy olajbogyó), akár mondtunk rá áldást, akár nem, felemeljük, és azt mondjuk: *háré zu chálá* – íme, ez a chálá. Ha véletlenül elfelejtettük sütés előtt leválasztani a kis darabot, sütés után is megtehetjük.

Vágjuk vagy tépjük?

Egyes közösségekben szokás, hogy nem felszeletelik, hanem inkább kézzel szétdarabolják a bárcseszt. Az általánosan használt módszer mégis a szeletelés, egyrészt mivel a bárcsesz tépkedése illetlennek tűnhet mások szemében, másrészt, mivel a héber vág – chátách szó egyes imáinkban arra utal, hogy az Örökkévaló levágja, vagyis kiosztja mindenkinek a jussát és megélhetését. Vannak azonban olyanok, akik azt mondják, hogy nem igazán illik a kés használata a szent naphoz, hiszen a kést – ne adj Isten – az élet megrovidítésére is lehet használni.

És vajon miért mártjuk sóba?

Így olvashatjuk a Tórában a „só szövetségének” parancsát:

És minden ételáldozatot sóval sózd meg és ne hagyd el a sót, Istened szövetségjelét ételáldozatodról; minden áldozaton áldozd só. (3Mózes 2:13.)

A só, mely soha meg nem romlik, a lerombolhatatlanságot, a tönkretételenséget jelképezi, vagyis Isten és az Ő népének örök kapcsolatát fejezi ki. A tórai történeteket kiegészítő és magyarázó midrás úgy meséli, hogy miután a teremtés során az Örökkévaló szétválasztotta a felső és az alsó vizeket, az alsó vizek panaszt tettek Nála. Azt kifogásolták, hogy míg a felső vizek közel vannak az Éghez, addig ők, az alsó vizek örökre távol vannak onnan. Ezért az Örökkévaló sóssá tette a tengerek vizét, és azt mondta: A tengerekben levő sót teszik majd népem fiai az áldozatokra, és amikor kellemes illatként felszáll hozzám az áldozat, akkor abban benne lesz a só is. Így kerülnek majd a tengerek vizei közel Hozzámm.

Ma, amikor nincs Szentély, az otthonunk olyan, mint egy miniatűr Szentély (*mikdás móát*), asztalunk pedig olyan, mint az oltár. Ennek

emlékére sóba mártjuk a kenyeret is fogyasztás előtt. Kabalista szokás szerint egyenesen háromszor mártják sóba a kenyeret, mivel a kenyér – héberül *lechem* –, illetve a só – héberül *melách* – szó számértéke (78) éppen háromszor annyi, mint a fentebb már említett négybetűs istennév számértéke (26). A só a szigorú ítéletet, míg a kenyér az ember mindennapi eledelét, a soha meg nem szűnő isteni adományt jelképezi. A kettő összekapcsolásával a világban levő harmóniát szimbolizáljuk. Szokás, hogy nem rászórja az ember a sót a bárcseszre – vagyis nem szigorúsággal fűszerezi a kedvességet –, hanem éppen ellenkezőleg: sóba mártjuk a bárcseszt, kedvességgel enyhítjük a szigorúságot. A tartósításra nagyon alkalmas sóval azt is kifejezzük, hogy étkezésünk nem csupán egy múltó pillanat, hanem az örökkévalósággal való összekapcsolódás.

FÜSZERES-FOKHAGYMÁS MINI BÁRCSESZEK

párve

Hozzávalók: 50 g friss élesztő vagy másfél ek. instant élesztőpor; 1 kk. cukor; 1 ¼ pohár langyos víz; 5 pohár liszt; ¼ pohár cukor; 2 nagyobb vagy 3 kisebb tojás; ¼ pohár növényi olaj; 2 kk. só; a tetejére: 1 kisebb tojás; a megkenéshez: ½ pohár olívaolaj, 3 gerezd fokhagyma, egy rozsmaringágacska, ½ kk. só

Az élesztőt morzsolja kis tálba, és egy kiskanál cukor, valamint a víz hozzáadásával 8-10 perc alatt futtassa fel. Ezalatt a lisztet szitálja tálba, töltsé hozzá a cukrot, az olajat, a sót, valamint a két tojást is. Ez utóbbiakat egyesével üsse üvegpohárba, és csak akkor adja a tésztához, amikor meggyőződött arról, hogy nincs bennük vércsepp (amennyiben vércseppet találna a tojásban, úgy a tojást ki kell dobni, a poharat pedig alaposan el kell mosni a következő használat előtt). Adja hozzá az élesztős keveréket, keverje meg kissé és újabb néhány percig pihentesse, míg az élesztő szemmel láthatóan dolgozni nem kezd. Ekkor keverje össze alaposan a tál tartalmát és gyúrjon rugalmas tésztát. Szükség esetén apránként adjon még a tésztához lisztet. Miután alaposan megdagasztotta a tésztát, kelessze kiolajozott tálban, letakarva 2 és fél-3 órán keresztül. Ezután borítsa a tésztát tiszta felületre, és vágja 16 darabra.

Formázzon minden egyes darabból hosszúkás hengert, a tésztahurkát pedig gyors mozdulattal kösse csomóra. Kelessze újabb 20-25 percig, ez idő alatt a sütot melegítse elő 180 fokra. Kenje meg a kis bárcseszeket bőségesen felvert tojással, és a kellőképpen felforrósodott sütoében 16-18 perc alatt süsse őket készre. Míg sülnek a kalácsok, vágja a fokhagymát nagyon apróra, vagy törje össze fokhagymanyomóval. Töltsé az olajat tiszta, száraz lábosba, adja hozzá a fokhagymát és a megmosott, átvizsgált és megszáritott rozsmaringágat és alacsony lángon, óvatosan kevergetve néhány perc alatt melegítse össze, amíg felszáll az illatuk. Vegye le a tűzről, adjon hozzá egy fél kiskanál sót, majd hagyja kihűlni. A sütoéből kivéve bőségesen kenje meg a friss, kissé kihült fokhagymás olajjal a bárcseszeket. Szombati étkezéshez érdemes 8-10 percre a szombati melegítőlappra helyezni étkezés előtt a kalácsokat, hogy kissé átmelegedjenek, ez kiemeli a fűszeres ízt.

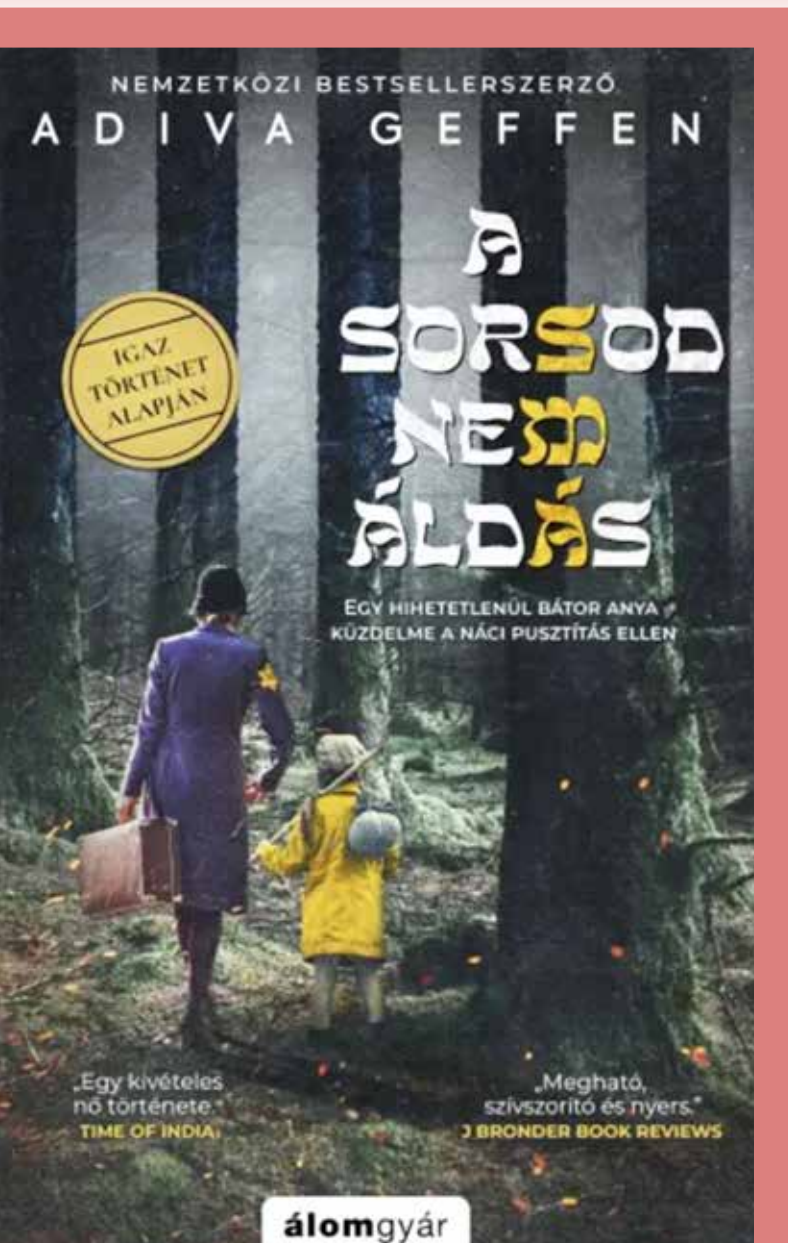
Változat: 16 mini bárcsesz helyett készíthet 2-4 nagyobb kalácsot is, ez esetben növelje a sütési időt 23-25 percre.

TÚLÉLŐK ERDEJE

Gondolatok A SORSOD NEM ÁLDÁS című könyvről

STEINER ZSÓFIA *recenziója*

„A fejemben járnak, és csodálom őket. Őket, akik túléltek a holokausz borzalmait, majd új életet építettek... Ez a könyv az ő erejük lenyomata.” Újabb holokausz-történetet feldolgozó kötet jelent meg az Álomgyár Kiadónál.

„Ez egy olyan nő története, aki átélte a poklot”

A helyszín Lengyelország egy idilli falva, ahol – legalábbis szereplőink kezdetben így érzik – a zsidó parasztok meg lengyel parasztok egyenlők. A gyerekek a réten játszanak, az anyukák hideg limonádéval kínálják az arra járó vándor árusokat, bárcheszt sütnek és ellátják a ház körüli jószágokat. Az apukák szántanak-vetnek, eladják a terményt és elmennek a zsinagógába. Egy kislányt, aki itt nő föl, csupa napsugár és szeretet veszi körül, nagynénik, nagybácsik és unokatestvérek szövvényes hálózata óvja, terelgeti, és csak a falu szélén húzódó sűrű, sötét erdő mesebeli babonás rémei ijeszthetik meg.

De mi történik, ha a mesebeli rémek lábra kapnak, a világ összeomlik és minden elvész, amiben hittek, amiért dolgoztak, amire az életüket építették?

Adiva Geffen igaz történeten alapuló történelmi regénye egy zsidó nő, Sara (akit szerettei csak Surkának szólítanak) sorsát kíséri végig és különleges, egyedi módon idézi meg a sok hányattatást megért lengyel zsidóságra lecsapó végzetet. Az író Surka idilli gyerekkorával, majd a fiatalasszony életével párhuzamosan tájékoztat bennünket arról, hogy gyülekeztek a fellegek és hogyan zárult be lassan a végzetüket elhinni nem akaró zsidók körül a kör. Miközben finom, érzékletes ecsetvonásokkal festi meg a kis Surka gyermekkorát és anyává válását, szinte szikár szavakkal vezet be bennünket a történelmi tényekbe: a lengyel zsidóság múltjába, a II. világháború kitörésének és Lengyelország megszállásának történetébe, a lengyel holokausz borzalmaiba, a partizánok kevesek által ismert küzdelmeibe, majd a háború utáni zűrzavarba.

„Te elhiszed ezeket a történeteket? Az emberek túloznak”

Az izraeli Adiva Geffen, aki nemcsak regény- és gyermekkönyvíróként, de színpadi szerzőként is sikereket ért el, ebben a könyvében hihetetlen érzékenységgel és drámai érzékkel mutatja be, ahogy annak ellenére, hogy a zsidók számára egyre inkább nyilvánvalóvá válik, hogy nagyon

ADIVA GEFFEN

nagy baj közelít felénk, az utolsó pillanatig bíznak a csodában. Mert kinek is jutna eszébe egy ilyen Isten háta mögötti falucska maroknyi zsidójával törödni...? Ahogy Surka számára egyre inkább nyilvánvalóvá válik a döbbenetes valóság, a zsidókat ért atrocitások, a kényszermunka iszonyata, a gettó elképzelhetetlen nyomora, úgy halad előre az olvasó is a megismerésben Geffen folyamatos történelmi kommentárjainak mentén. Ebben az elképzelhetetlenül rémisztő világban, ahol az emberből előbújik a Sátán, a parczewi erdő, melyet a babonáság és a gyermeki fantázia megannyi szörnytel zsúfolt tele, hirtelen az egyetlen lehetséges menedékké válik.

„Ha az Úr kivezette a zsidókat Egyiptomból, minket miért nem vezet ki az erdőből?”

A parczewi erdőben nagyjából 20-30 ezer zsidó harcolt partizánként. 1942-től kezdődően alakult ki a bujkálók szempontjából ideális, sűrű, patakokkal és tavakkal szabdaltszerű erdőben az ellenállás. A lengyel partizáncsoportokkal szemben a zsidó ellenállók nem, vagy alig rendelkeztek katonai ismeretekkel vagy fegyverekkel és vigyázniuk kellett a velük menekülő idősekre, betegekre és gyerekekre is. Az egyik legnagyobb, kizárólag zsidókból álló partizáncsapat vezére volt az Adiva Geffen által is megénekelte Jechiel Greenspan. „Nem voltak fegyvereink. Az egyetlen, amink volt, az az elszántságunk és a bátorságunk” – vallott erről az időszakról a lengyel zsidó partizán, Frank Blaichman, akit a az ellenállást szervező lengyel Néphadsereg küldött Greenspan csapatát támogatni.

„Új pár épít új életet Parczew romjain”

Adiva Geffen regénye magyarul *A sorsod nem áldás* címmel jelent meg az Álomgyár Kiadó gondozásában. Moldova Júlia fordítása jó érzékkel adja vissza a szöveg ket-tősségét: az érzékletes festőiséget és a szikár leírásokat, amiket téren és időn át emelnek az idős Surka visszaemlékező szavai. Az egyetlen, amivel nem tudok egyetérteni, az a cím megváltoztatása. Az eredeti cím szó szerint annyit jelent: túlélni az erdőt. Az erdő a könyv teljes egészén végig vonuló toposz: a rémségeket és a túlélést jelentő rengeteg nemcsak megkerülhetetlen eleme a műnek, de egyben szimbóluma magának a vészkorszaknak is. Az pusztításnak és a menekülésnek egyaránt teret adó erdő túlélése magának a holokausztnak a túlélését jelenti, márpedig Adiva Geffen könyve minden iszonyúsága mellett elsősorban is a túlélésről szól. Arról, hogyan alakította az élni akarás és a vakszerencse egy bátor és mindenre elszánt nő sorsát a világégés közepette.

„Nem maradt már türelmünk, elhasználtuk a háború alatt”

Számomra Adiva Geffen történetének talán legfontosabb erénye, hogy más holokauszt-történetekkel ellentétben nem a gettó vagy a koncentrációs tábor felszabadításával ér véget. Ahogyan szép lassan bevezetett minket a háború rémségeivel teli erdejébe, úgy ki is ve-

Öt lövés örökre megváltoztatja a sorsukat...

Surka gyönyörű, életvidám fiatal nő, mesébe illő élettel. Szerető férjével és két gyermekével egy szép kis házban laknak egy lengyelországi faluban. Azt hiszik, ezt semmi sem döntheti romba.

A második világháború kitörését követően a család nem számít arra, hogy a németek eljutnak az idilli falucskába, azonban hamar rá kell jönniük, tévedtek, boldog életük pedig teljesen odavész. A közeli gettóban találnak menedéket, miután elmenekülnek otthonról. Itt szembesülnek azzal, hogy a Gestapo éjjelente teherautóval viszi el a zsidókat, akik soha nem térnek vissza.

A család úgy dönt, a legjobb lehetőségük, ha a hatalmas, sötét erdőbe menekülnek. Fogalmuk sincs, hogy mi vár rájuk a vadonban, de tudják, ez az egyetlen esélyük a túlélésre.

Az izraeli származású Adiva Geffen igaz történeten alapuló regénye kivételes és megindító. Bemutatja, hogy a szeretet ereje a szabadság záloga.

zet bennünket belőle. Nem tündérmeseként, hanem a valós küzdelmekkel szorongásokkal és türelmetlenségekkel teli úton, amit Surka újjáépített családjával és több száz más túlélő családdal együtt bejárt. És bár Surka nem juthat vissza soha élete erdejének arra az oldalára, ahol felhőtlenül boldog gyerek, majd fiatal felnőtt volt, mégis kísértélhet a fénybe, ahol megnyugvásra lelhet ő – és vele az olvasó.

Az egy napig tartó királyság

DÉNES ANNA *meséje*

Egyszer, egyetlenegyszer a történelemben előfordult, hogy zsidó király uralkodott Lengyelországban. Hogy hogyan történt? Elmesélem.

Volt egyszer egy rendkívül éles elméjű fiú, akit úgy hívtak, hogy Saul Katzenellenbogen. Saul sokat tanult, és amikor elég nagy lett, akkor apja, aki Padova városának rabbija volt, elküldte őt messzire, egy nagyon híres lengyelországi jesivába tanulni. Abban az időben a híres Báthory család egyik tagja volt a lengyel király, a főminiszterét pedig úgy hívták, hogy Radziwill herceg.

Radziwill herceg magas rangú, gazdag nemes volt. Se szeri, se száma nem volt a szolgálóinak, kincseskamrája tele volt ékszerekkel, arannyal, ezüsttel. A herceg egy napon elhatározta, hogy elindul világot látni. Szolgák hadát vette maga mellé, meghívta a legközelebbi barátait és útnak indult. Nem fukarkodott a pénzzel, mindenhol a legdrágább fogadóban szállt meg, a legkülönlegesebb boro-

kat és a legfinomabb étkeket rendelte meg, így aztán nem csoda, hogy a pénze lassan-lassan megcsappant. Mire Padovába ért, bizony egy árva garasa sem maradt, szélnek eresztette hát a szolgálait, ő maga pedig leült egy padra és gondolkodóba esett. Végül arra jutott, hogy ha valaki tud rajta segíteni, az csakis a város rabbija lehet, így aztán felkerekedett egyetlen megmaradt szolgájával és megkereste a tudós embert. A rabbi örömmel fogadta őket, étellel, itallal kínálta, estére pedig nagyszerű mulatságot szervezett, ahova meghívta a padovai zsidóság színe-javát. A lakoma nagyszerűen folyt, Radziwill herceg evett-ivott, igazán jól érezte magát. A rabbi néhány szolgát adott mellé, és ellátta őt mindennel, amire csak szüksége lehetett a hazafelé vezető úton. Cserébe mindössze annyit kért, hogy a herceg ígérje meg, hogy országa zsidó lakosaival kedves lesz és nem engedi, hogy bármi bántódásuk essen. „Saul, a fiam történetesen éppen Lengyelországban tanul” – mondta a rabbi. „Az uraságnak kölcsönadott pénzt neki átadhatja, ő majd gondoskodik arról, hogy eljusson hozzám. Tudtommal neki jelenleg semmire sincs szüksége, ám ha egyszer mégis úgy hozza a sors, hogy akár ő maga, akár bármely ismerőse segítségére szorul, biztos vagyok abban, hogy méltóságod kegyelemmel lesz iránta.”

A herceg nyomban lejegyezte Saul nevét és címét, majd búcsút vett a rabbitól és útra kelt hazafelé. Amint hazaért, felkereste Sault és visszaadta neki a rabbitól kölcsönkapott pénzt. A méltóságos urat igen meglepte a fiatal ember komolysága, műveltsége és tiszteletteljes viselkedése, és azonnal megtette őt birtokai felügyelőjének és közvetlen tanácsadójának. Saul tudta, hogy ha elfogadja az ajánlatot, sokat segíthet majd szegény zsidó testvéreinek, ezért ráállt a dologra. Okosan,

ügyesen, megfontoltan vezette a herceg birtokait, és hamarosan ő maga is csinos vagyona tett szert. Mindenki kedvelte és csodálta őt nagyszerű képességeiért, őszinteségeért és jó szívéért. Saul a hercegi udvarban is büszke zsidó maradt, naponta háromszor imádkozott, csak kóser ételt evett, szombaton pedig nem dolgozott. Amikor csak tehetett, Tórát tanult és segítette zsidó testvéreit.

Teltek-múltak az évek. Egy napon híre jött, hogy meghalt a király. A lengyel nemesek azonnal a fővárosba sereglettek, hogy új uralkodót válasszanak, ám mire a nap leáldozóban volt, még mindig nem sikerült döntésre jutniuk. Ez pedig nagy gond volt, hiszen a lengyel törvények előírták, hogy még ugyanazon a napon kinevezzék az új királyt. Ekkor Radziwill herceg különös javaslattal hozakodott elő: „Főméltóságú uraim! A nap hamarosan nyugovóra tér, mi pedig még mindig nem választottunk királyt. Azt javaslom, hogy válasszunk meg valakit, aki mindaddig viseli a királyi címet, ameddig nyugodtam és átgondoltan meg nem találjuk az igazi jelöltet.” A teremben felzúdultak a nemesek: „Ki lenne az? Kiben bízhatunk meg?” – kérdezték mindenfelől. „Saul” – felelte egyszerűen a herceg, mire mindenki éljenzésben tört ki. „Éljen soká a királyunk!” – kiabálták. Saul fejére királyi korona került, vállára palást, kezébe jogar és a szokásoknak megfelelően törvényeket is hozott nyomban. Saul tudta, hogy csak rövid ideje van a trónon, ezért olyan rendeleteket hozott, amelyek megkönnyítették az országban lakó zsidók életét.

Másnap a hercegek és grófok ajándékokat hoztak neki, majd újra tanácskozássra ültek össze. Délutánra megválasztották az új lengyel királyt. Saul mosolyogva adta át neki a koronát és a jogart. Nem vágyott az uralkodásra, de amíg király volt, igazán jó uralkodónak bizonyult. Egy teljes napon át.

Az Ön számára az **Olajág Otthonok** nyújtják a legoptimálisabb életformát,

amennyiben az alábbiak közül egy vagy több pont is igaz Önre:

- ♦ hosszú távú, biztos lakhatási körülményekre vágyik,
- ♦ szeretné megőrizni az önállóságát, függetlenségét, szabad mozgását,
- ♦ hozzátartozói távol élnek Öntől vagy elveszítette őket,
- ♦ nem akarja terhelni a családját a mindennapi problémákkal, egészségügyi gondokkal,
- ♦ Ön hosszabb-rövidebb ideje egyedül maradt,
- ♦ magányosnak érzi magát, közösségre vágyik,
- ♦ nehezeére esik a bevásárlás, mosás, főzés, takarítás, egyéb napi teendők,
- ♦ a folyamatos egészségügyi felügyelet biztonságot jelent Önnek,
- ♦ szeretne hasonló korúakkal ismerkedni, barátkozni, közös programokon részt venni,
- ♦ szereti tartalmasan tölteni a szabadidejét.

Az Olajág Otthonok

- ♦ önálló apartmanokkal,
- ♦ a napi terhek átvételével - mosás, főzés, takarítás stb.
- ♦ elhivatott, hozzáértő szakemberekkel,
- ♦ széles körű gondozási és egészségügyi szolgáltatásokkal,
- ♦ napi 24 órás ápoló személyzettel,
- ♦ helyben működő intézményi orvosi ellátással,
- ♦ rendszeres szakorvosi felügyelettel,
- ♦ gyógytorna, gyögmasször, sószoba, uszoda és egyéb egészségmegőrző szolgáltatásokkal,
- ♦ napi ötszöri, dietetikus által összeállított, menüválasztásos és kóser étkezési lehetőséggel,
- ♦ támogató közösséggel,
- ♦ széles körű program- és önmegvalósítási lehetőséggel **várja Önt!**

zsinagógák
hete

zsinagogakhete.hu

Több,

mint
sólet

koncertek
városi séták
felolvasóestek
kiállítások
gyermekprogramok

08.27.

09.10.

